

**Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi
Mərkəzi**

**Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə
9 fevral 2020-ci ildə keçirilən növbədənkənar
seçkilərin monitorinqi üzrə**

YEKUN HESABAT

Bakı, 2020

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzinin
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə
9 fevral 2020-ci ildə keçirilən növbədənkənar seçkilərin monitorinqi üzrə
Yekun hesabatı

I. Xülasə

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) Azərbaycanda demokratik institutların formalaşması, siyasi azadlıqların müdafiəsi və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı yönündə çalışan tərəfsiz qeyri-hökumət təşkilatıdır.

SMDT 9 fevral 2020-ci il növbədənkənar parlament seçkilərini uzunmüddətli qaydada seçkinin bütün mərhələləri – namizədlərin irəli sürülməsi, seçkiqabağı təşviqat, seçki günü səsvermə və səsəslərin sayılması, o cümlədən seçki sonrası şikayətlərin araşdırılması prosesləri üzrə həyata keçirib.

SMDT uzunmüddətli müşahidəni 22 nəfər, seçki günü müşahidəni isə 198 nəfər könüllü müşahidəçi ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirib. Parlament seçkiləri günü müşahidəçilər 125 seçki dairəsi üzrə milli təmsilçilik əsasında təsadüfi yolla seçilmiş 150 seçki məntəqəsində statistikaya əsaslanmış müşahidə metodu üzrə çalışıblar. Uzunmüddətli müşahidələrin nəticələrinə dair SMDT 2 dəfə aralıq hesabat hazırlayaraq, yerli və beynəlxalq ictimaiyyətə yayıb.

SMDT-nin uzunmüddətli müşahidələri göstərir ki, 9 fevral 2020-ci il növbədənkənar parlament seçkiləri dövründə vətəndaşların sərbəst toplaşmaq və birləşmək hüquqları, o cümlədən söz və mətbuat azadlığına təminat yönündə müsbət dəyişikliklər qeydə alınmayıb. Son illər artan siyasi təqiblər nəticəsində seçki ərəfəsində siyasi məhbusların sayı 112 nəfərə çatıb.

Seçki ərəfəsində Seçki Məcəlləsinin yerli ictimai-siyasi təşkilatlar və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının tövsiyələri ərəfəsində təkmilləşdirilməsi baş verməyib. Bu tövsiyələr seçkiqabağı təşviqat müddətinin uzadılması, seçki komissiyalarının müstəqiliyinin təmin edilməsi, seçkiyə kənar müdaxilələrin qarşısının alınması və seçki şikayətlərinə baxılması yönündə müddəaları əhatə etməklə, ölkədə ədalətli seçki sisteminin formalaşmasını təmin edə bilər.

Seçkiqabağı təşviqat kampaniyası dövründə qarşıdurən siyasi tərəflər arasında milli səviyyəli siyasi müzakirələr baş verməyib. Bəzi seçki dairələrində namizədlərarası yarış siyasi fəallığa səbəb olsa da, ümumən seçki dairələrində ya siyasi passivlik, ya da siyasi alternativsizlik mühiti yaşanıb. Namizədlər, siyasi partiyalar və müxtəlif siyasi qruplar seçicilərlə daha çox müvafiq seçki dairələri ərazisində görüşlərə üstünlük veriblər.

Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) seçki prosesinə kənar müdaxilələrin qarşısının alınması, iqtidaryönlü namizədlərin xeyrinə qanunsuz təbliğatın dayandırılması, seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi və müşahidəçilərin qeydiyyatı qaydalarının təkmilləşməsi yönündə səylər göstərməyib.

Seçki günü səsvermə və səsəslərin sayılması prosesində ənənəvi qanun pozuntuları baş verib. SMDT-nin istifadə etdiyi statistikaya əsaslanmış müşahidə metodu əsasında ölkə üzrə seçki məntəqələrinin 47.9 faizində adları seçici siyahısında olmayan seçicilərin səsvermədə iştirakı qeydə alınıb. Bununla yanaşı seçki məntəqələrinin 21.8 faizində seçki qutusunda saxta bülletenlərin atılması, seçki məntəqələrinin 29.6 faizində bir şəxsə bir neçə dəfə səsverməsi

hallarını qeydə alınıb. Seçki günü həmçinin müstəqil müşahidəçilərə və jurnalistlərə qarşı fiizki-psixoloji təzyiqlər qeydə alınıb.

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər seçki məntəqlərində seçici fəallığı ilə bağlı rəsmi rəqəmlərdən əsaslı şəkildə fərqli rəqəmlər qeydə alıblar. SMDT seçici fəallığı üzrə rəsmi nəticələr əsasında detallı araşdırmaları sayəsində elan olunmuş rəqəmlərlə bağlı ciddi uyğunsuzluqlar müəyyən edib. Bu araşdırmalar seçici fəallığına dair rəsmi məlumatların süni şəkildə şişirdildiyini iddia etməyə, o cümlədən ümumi nəticələrin etibarlılığını şübhə altına almağa əsas verir.

SMDT 9 fevral 2020-ci ildə keçirilmiş növbədənənar parlament seçkilərinin monitorinqi üzrə nəticələri ümumiləşdirərək, seçkinin azad, ədalətli və demokratik qaydada baş tutmadığını, seçkidə alternativ və gerçək rəqabətin olmadığını, bununla da Azərbaycan xalqının həqiqi iradəsini ifadə etmədiyini bildirir.

SMDT 9 fevral 2020-ci il növbədənənar parlament seçkilərinin hüquqi və siyasi nəticələrini dəyərləndirərək, mövcud vəziyyətin dəyişməsi üçün milli qanunvericilikdə ifadə azadlığını məhdudlaşdıran normalar, o cümlədən diffamasiya ilə bağlı cəza və internet portalların bloklanması qaydalarının qaldırılmasını zəruri sayır. SMDT hesab edir ki, ölkədə sərbəst toplaşmaq və birləşmək azadlığının təmin olunması yönündə ciddi tədbirlər görülməli, siyasi partiyalar və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyətini məhdudlaşdıran qanunlar təkmilləşdirilməli, hüquq müdafiə təşkilatlarının siyasi məhbus hesab etdiyi şəxslər azad edilməlidir.

SMDT ümid edir ki, hakim siyasi qüvvə cəmiyyətdə siyasi qütbləşmənin dərinləşməsinin qarşısının alınması üçün qarşıduran əsas siyasi tərəflərlə etimad yaradan tədbirlər həyata keçirmək, alternativ mövqedə olan ictimai təşkilatlar və siyasi qrupların dövlətin idarə olunması prosesində iştirakına şərait yaratmaq üçün siyasi iradə nümayiş etdirəcək.

II. Giriş

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) Azərbaycanda demokratik institutların formalaşması, siyasi azadlıqların müdafiəsi və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı yönündə çalışan tərəfsiz qeyri-hökumət təşkilatıdır.

Qeyd edək ki, SMDT 1 dekabr 2008-ci ildə, qeydiyyatı ləğv edilmiş Seçki Monitorinq Mərkəzinin (SMM) bazası əsasında təsis olunub. Xatırladaq ki, 14 may 2008-ci ildə SMM-in qeydiyyatı Ədliyyə Nazirliyinin qanunsuz iddiası əsasında Xətai rayon məhkəməsi tərəfindən ləğv edilib. SMDT 2009-cu ildə Ədliyyə Nazirliyinə qeydiyyat üçün müraciət etsə də, bu müraciət təmin edilməyib və SMDT məhkəməyə birləşmək hüququnun pozulması iddiası üzrə şikayət edib. Ancaq daxili məhkəmələr SMDT-nin şikayətini təmin etmədiyi üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət edib. Hazırda SMDT təsisçilərinin şikayəti əsasında AİHM-də kommunikasiya mərhələsi başa çatıb.

SMDT (keçmiş SMM) 2001-ci ildən Azərbaycanda keçirilən 15 seçkinin monitorinqini həyata keçirib. Seçkilərin monitorinqi ilə bağlı SMDT indiyədək təxminən 14000 nəfərdən artıq vətəndaşa 600-dən çox təlim keçib və onların seçki komissiyalarında akkreditə olunmalarına hüquqi-texniki yardım göstərib.

Seçkilərin monitorinqi ilə yanaşı SMDT son 15 ildə yerli icmaların idarəetmədə iştirakı, dövlət orqanlarının hesabatlılığının artırılması, siyasi azadlıqların müdafiəsi və vətəndaşların siyasi proseslərdə fəal iştirakı yönündə müxtəlif tədbirlər icra edib.

Bu hesabat SMDT-nin 9 fevral 2020-ci ildə keçirilən növbədənənar parlament seçkiləri üzrə apardığı monitorinqin nəticələri əsasında hazırlanıb. Hesabat növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi ilə bağlı şərait, seçki ərəfəsində siyasi azadlıqların vəziyyəti və hüquqi çərçivə üzrə dəyərləndirməni, namizədlərin qeydiyyatı, seçkiqabağı təşviqat, seçki komissiyalarının fəaliyyəti, seçki günü səsvermə və səsələrin sayılması ilə bağlı müşahidələri əhatə edir.

SMDT 9 fevral 2020-ci il parlament seçkiləri ilə bağlı müşahidəçi olmaq istəyən vətəndaşlara Mərkəzi və Dairə Seçki Komissiyalarında qeydiyyatdan keçməyə, onların seçki qaydaları, müşahidəçilərin hüquq və vəzifələri, habelə davranış qaydaları üzrə maariflənməsinə yardım edib. Seçki komissiyalarında qeydiyyatdan keçmiş bəzi müşahidəçilər SMDT-nin tərəfsiz müşahidəçiliklə bağlı prinsiplərini qəbul edərək, onunla uzunmüddətli qaydada əməkdaşlıq ediblər.

SMDT-nin uzunmüddətli müşahidəçilik üzrə fəaliyyətinə seçki prosesinə hazırlıq, namizədlərin imzatoqlama kampaniyası və qeydiyyatı, seçkiqabağı təşviqat, Mərkəzi və Dairə Seçki komissiyalarının fəaliyyəti və kütləvi informasiya vasitələrində seçki prosesinin işıqlandırılması üzrə monitorinq və qiymətləndirmə daxildir. SMDT seçkiqabağı dövrün müşahidəsini 22 nəfər müşahidəçi ilə uzunmüddətli qaydada aparıb. Müşahidəçilərin verdiyi məlumatlar əsasında SMDT 2 dəfə - namizədlərin qeydiyyatı prosesi¹ və seçkiqabağı təşviqat kampaniyası² üzrə aralıq hesabatlar yayıb.

Seçki günü SMDT 198 nəfər müşahidəçi ilə bütün ölkə ərazisində səsvermə və səsələrin sayılması prosesini izləyib. Statistikaya əsaslanan müşahidə metodu əsasında təsadüfi yolla seçilmiş seçki məntəqələrində müşahidəçilər gün ərzində bütün prosesi izləyiblər. Seçki günü müşahidələrin nəticəsi olaraq, SMDT ertəsi gün ilkin rəy hazırlayaraq ictimaiyyətə təqdim edib³.

SMDT onunla əməkdaşlıq edən bütün ölkə vətəndaşlarına, o cümlədən uzunmüddətli və qısamüddətli müşahidəçilərə, jurnalistlərə, seçki komissiyaları üzvlərinə təşəkkür edir.

SMDT ATƏT-ə üzv olan ölkələrin QHT-lərini birləşdirən Seçkilərin Monitorinqi Təşkilatlarının Avropa Şəbəkəsinin (ENEMO), Şərq Tərəfdaşlıq ölkələri Vətəndaş Cəmiyyəti Forumu, Demokratik Seçkilər üzrə Avropa Platformasının (EPDE) və Yerli Seçki Müşahidəçilərinin Qlobal Şəbəkəsinin üzvüdür.

SMDT seçkilərin müşahidəsi sahəsində ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının tövsiyələri, o cümlədən Yerli Seçki Müşahidə Təşkilatlarının Qlobal Bəyannaməsinin prinsipləri⁴ əsasında fəaliyyət göstərir.

¹ SMDT-in namizədlərin qeydiyyatı prosesi ilə bağlı aralıq hesabatı <https://bit.ly/3e3f7U9>

² SMDT-in seçkiqabağı təşviqat kampaniyası ilə bağlı aralıq hesabatı <https://bit.ly/3ON6mJY>

³ SMDT-in ilkin rəyi <https://bit.ly/2UHTHnM>

⁴ Bax - <http://www.gndem.org/declaration-of-global-principles>

III. Seçkiqabağı siyasi mühit

2015-ci ildə keçirilmiş sonuncu parlament seçkiləri ilə müqayisədə növbədənənar parlament seçkiləri öncəsi siyasi fəallıq artaraq, müstəqil namizədlərin və gənc fəalların seçki prosesində iştirakında yüksəlişlə müşayiət olunub. Bəzi müxalif siyasi təşkilatlar növbədənənar seçkilərin azad və ədalətli qaydada keçiriləcəyinə ümummilli inamsızlıq olduğunu əsas gətirərək, seçkilərdə iştirak etməkdən imtina ediblər. Məsələn, 2013-cü ilin prezident seçkisi ərəfəsində təsis olunmuş Demokratik Qüvvələrin Milli Şurası əlverişli seçki mühitinin olmadığını əsas göstərərək seçkiləri boykot edib.⁵ Müsavat, Respublikaçı Alternativ, Ümid partiyaları, o cümlədən NİDA Vətəndaş Hərəkatı kimi müxalif təşkilatlar seçkilərdə iştirak barədə qərar qəbul ediblər.⁶⁷

Seçkilər ərəfəsində siyasi azadlıqlar, xüsusilə sərbəst toplaşmaq, birləşmək və ifadə azadlıqlarından istifadə üçün məhdudiyyətlər aradan qalxmayıb.

a) Siyasi təqiblər və siyasi motivli həbslər

19 yanvar 2019-cu ildə Bakı şəhərində Milli Şuranın təşkil etdiyi kütləvi etiraz aksiyasından sonra⁸ mərkəzi meydanlarda etiraz yürüşü və aksiyaların keçirilməsinə icazə verilməyib. Paytaxtın mərkəzi yerlərində etiraz aksiyalarının keçirilməsi ilə bağlı müxalif partiyaların müraciətlərinə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti ya icazə verməyib ya şəhərdən uzaq yerlər təklif edib. Razılaşdırılmamış etiraz aksiyaları isə polis qeyri-mütənasib güc tətbiqi ilə dağıdılıb.⁹ Ölkədə fərqli siyasi baxışlarına görə təqiblər və təzyiqlər seçki ərəfəsində də müşahidə olunub. Müstəqil hüquq müdafiəçilərindən ibarət İşçi Qrupun açıqladığı siyasi məhbus siyahısına əsasən 5-i jurnalist olmaqla hazırda 112 nəfər siyasi motivlərlə həbsdədir¹⁰.

11 dekabr 2019-cu ildə Avropa Şurası İnsan Hüquqları Komissarının Azərbaycana səfəri əsasında yaydığı hesabatda hökuməti tənqid edən jurnalistlər və sosial media fəallarının müxtəlif bəhanələrlə həbs edildiyi, ifadə azadlığı ilə bağlı irəliləyişin olmadığı, ictimai-siyasi fəallara qanuniliyi şübhə doğuran səyahət qadağalarının tətbiq edildiyi, ölkədə insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə çalışan vəkillərin Vəkillər Kollegiyasından uzaqlaşdırıldığı qeyd olunub.¹¹

Ölkədə 100-dən artıq şəxsin siyasi motivlərlə həbsdə olması Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 30 yanvar 2020-ci ildə keçirilən qış sessiyasında müzakirə olunub. AŞPA-nın Azərbaycanda siyasi məhbus hesab edilən şəxslər üzrə məruzəçisi Torhildur Sunna Evarsdottirin hesabatı əsasında siyasi məhbuslarla bağlı qətnamə qəbul edilib.¹² Qətnamədə Azərbaycan hökumətinə Avropa Şurasının kriteriyalarına uyğun olaraq siyasi məhbus hesab edilən şəxslərin azadlığa buraxılması, siyasi motivli həbslərin təkrarlanmaması üçün

⁵ <https://bit.ly/2tXMTII>

⁶ <https://bit.ly/2tbt8gA>

⁷ <https://bit.ly/2QXNjY4>

⁸ <https://www.azadliq.org/a/azərbaycanda-miting-kechirilir/29719058.html>

⁹ SMDT-nin 19 -20 oktyabr etiraz aksiyaları ilə bağlı bəyanatı, <https://bit.ly/2sx6oY0>

¹⁰ Vahid siyasi məhbus siyahısı üzrə İşçi Qrupun siyahısı, <https://bit.ly/2C0blwE>

¹¹ AŞPA İnsan Hüquqları Komissarının 7-12 iyul 2019-cu il Azərbaycan səfəri ilə bağlı hesabatı, <https://bit.ly/3hO3KR3>

¹² AŞPA-nın Azərbaycanda siyasi məhbus işləri ilə bağlı 2322 sayılı Qətnaməsi, <https://bit.ly/2RN5hwo>

məhkəmə-hüquq sistemindəki problemlərə tutarlı şəkildə müdaxilə edilməsi, Avropa Məhkəməsi qərarlarının icra edilməsi tövsiyə edilib.

Seçki ərəfəsində geniş yayılmış siyasi təzyiqlə formalarından biri də ictimai fəalları vaxtaşırı olaraq polis qanununu əmrinə tabe olmamaq ittihamı ilə inzibati qaydada cərimələnməsi və ya qısamüddətə inzibati qaydada həbs olunması hallarıdır. Məsələn, 2019-cu il ərzində SMDT 100-dən çox ictimai-siyasi fəalın siyasi motivlərlə inzibati qaydada məsuliyyətə cəlb olunmasını qeydə alıb. Bəzi hallarda isə inzibati qaydada həbs edilmiş şəxslər saxlandığı yerlərdə polis pis rəftarı və ya işgəncə halları ilə üzləşirlər. Məsələn, Milli Şuranın 19 oktyabr 2019-cu ildə keçirilən etiraz aksiyasında saxlanan şəxslər, o cümlədən AXCP sədri Əli Kərimli və Müsavat fəalı Tofiq Yaqublu polis tərəfindən vəhşicəsinə döyüldüklərini, müxtəlif bədən xəsarətləri aldıklarını bildiriblər. Ancaq onların açıqlamaları ilə bağlı hüquq-mühafizə orqanları nə ekspertiza həyata keçirib, nə də cavabdeh şəxslərin müəyyən olunub məsuliyyətə cəlb edilməsi yönündə addımlar atıb.

b) Media

Seçki ərəfəsində dövlət və özəl televiziya kanalları müxalif siyasi baxışlı şəxslərin iştirakı ilə hər hansı ictimai müzakirə və ya seçkinin gedişi ilə bağlı verilişlər yayımlanmayıb.

Ölkədə müxalifətin və müstəqil şəxslərin yeganə tribunası kimi sosial media vasitələri aktuallığını qorusa da, internet mediası vaxtaşırı qadağalara məruz qalıb.

Seçki dövründə bəzi müstəqil və müxalif veb sahifələrə giriş məhdudluğu qalmağa davam edib. 2017-ci ilin martından etibarən girişinə bütün ölkə ərazisində məhdudluq qoyulan Azadlıq Radiosu və Meydan TV-nin veb sahifələrinə giriş bəzi hallarda mümkün olsa da, Azadlıq qəzeti, Turan TV və Azərbaycan Saatinin sahifələri də daxil olmaqla 40-dən artıq veb sahifənin girişinə məhdudluq aradan qalxmayıb.

Xatırladaq ki, parlamentin 2017-ci ildə qəbul etdiyi normalara əsasən Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi məhkəmə qərarı olmadan internet informasiya mənbələrinə giriş məhdudluğu qoymaqla səlahiyyəti əldə edib.

Fevralın 3-də Müsavat Partiyasının Facebook sahifələri, həmçinin partiyaya yaxın mətbuat orqanı olan “Basta” veb portalı haker hücumu nəticəsində ələ keçirilib, sahifələrdə izləyicilərin sayı azaldılıb. Bundan öncə eyni formada hücum “Meydan TV”-nin facebook sahifəsi də məruz qalmış, qısamüddət ərzində izləyicilərin sayı azaldılmış və bəzi siyasi paylaşım silinmişdir.

c) Vətəndaş cəmiyyəti

9 fevral növbədən kənar parlament seçkiləri ərəfəsində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyətinə son illər tətbiq edilən hüquqi-siyasi məhdudluqlar aradan qalxmayıb.

“Qeyri hökumət təşkilatları (İctimai birliklər və fondlar) haqqında” və “Qrant haqqında” qanunlara 2013-2014-cü ildə edilmiş dəyişikliklər nəticəsində yerli və xarici qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyəti, xüsusən də xarici mənbələr hesabına maliyyələşmə məhdudlaşılıb. Bu qanunlara edilən dəyişikliklər VCT-lərin ianələr əldə etmək və dövlət qeydiyyatı olmadan fəaliyyət göstərmək imkanlarını çətinləşdirib, habelə qanuna gətirilən yeni sanksiyalar nəticəsində QHT-lərin fəaliyyətinin ləğvini asanlaşdırıb. Bu sahədə mövcud olan hüquqi-siyasi

məhdudiyətlərdən biri də Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən müstəqil QHT-lərin dövlət qeydiyyatına alınmaması və yerli icra hakimiyyətləri tərəfindən müstəqil vətəndaş qruplarının tədbirlərinə (seminar, təlim və məşğələ) imkan verilməməsidir.

VCT-lərin fəaliyyətinə yaradılan mövcud məhdudiyətlər seçkilər dövründə seçici fəallığının artırılması, müxtəlif sosial qruplar üzrə seçicilərin məlumatlandırılması, seçici istəklərinin namizədlərə çatdırılması və seçki prosesində vətəndaş nəzarətinin gücləndirilməsinə mənfi təsirlərini göstərib. Nəticədə SMDT də daxil olmaqla bir çox vətəndaş qrupları seçkilər dövründə öz tədbirləri və xidmətlərini sosial media üzərindən quraraq, vətəndaşlarla kommunikasiyanı onlayn vasitələr sayəsində həyata keçiriblər. Bəzi hallarda isə yerli icra hakimiyyəti təmsilçiləri müstəqil vətəndaş qruplarının planlaşdırdığı seminar, dəyirmi masa və təlimləri inzibati resurslardan istifadə etməklə maneələr yaradıb, yerli fəalları təhdid və təzyiq yolu ilə seçki öncəsi fəaliyyətdən çəkindiriblər.

Qeyd edək ki, 2014-cü ildən etibarən qüvvədə olan yeni qaydalar xarici QHT-lər və onların filiallarının ölkədə fəaliyyətini qadağan edir. Bununla da uzun illər Azərbaycanda siyasi partiyalar, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, seçki komissiyaları və media qurumları ilə seçkilərin azad və ədalətli qaydada təşkili yönündə çalışmış təşkilatlar ölkəni tərk edib. Məsələn, hazırda vətəndaş cəmiyyəti qrupları Beynəlxalq Seçki Sistemləri Fondu (İFES), ABŞ Milli Demokratiya İnstitutu və ABŞ Beynəlxalq Tədqiqatlar və Mübadilə Şurası (İREX) kimi qurumların seçicilərin qeydiyyatı, seçki kampaniyalarının təşkili, seçici qruplarının maarifləndirilməsi və seçkilərin mediada işıqlandırılması sahəsində təcrübəsindən yararlanmaq imkanlarını itiriblər.

IV. Hüquqi şərait

a) Növbədənənar parlament seçkilərinin təyin edilməsi

26 sentyabr 2016-cı ildə keçirilən referendum nəticəsində Konstitusiyaya əlavə edilən 98-1-ci maddə prezidentin Milli Məclisi buraxması və növbədənənar seçkilərin təyin etməsinin ümumi qaydalarını müəyyən edir. Yeni maddəyə görə, Milli Məclisin eyni çağırışı bir il ərzində iki dəfə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimadsızlıq göstərdikdə və ya Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı İdarə Heyətinin kollegial fəaliyyəti üçün zəruri olan sayda üzvlüyə namizədləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən iki dəfə təqdim edildikdən sonra, qanunla müəyyən edilmiş müddətdə təyin etmədikdə, o cümlədən Konstitusiyaya ilə ona verilən səlahiyyətlərini aradan qaldırılı bilməyən səbəblər üzündən icra etmədikdə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti parlamenti buraxır.

2 dekabr 2019-cu ildə parlamentdə çoxluq təşkil edən Yeni Azərbaycan Partiyasından olan deputatların təşəbbüsü ilə Milli Məclis beşinci çağırış Milli Məclisin buraxılması üçün ölkə prezidentinə müraciət qəbul etdi. Prezident İlham Əliyev qərarın Konstitusiyaya əlavə edilən 98-1-ci maddəyə uyğun olub-olmadığını müəyyən etmək üçün Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu göndərib. Konstitusiyaya Məhkəməsi qərarın və bu qərar əsasında prezidentin parlamenti buraxmasının Konstitusiyanın yeni maddəyə uyğun olması barədə qərar qəbul edib.¹³ Bundan

¹³ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun qərarı, 04 dekabr 2019, <https://bit.ly/3kBl4un>

sonra ölkə başçısı Milli Məclisin buraxılması və növbədənənar parlament seçkilərinin keçirilməsi ilə bağlı sərəncam imzalayıb.¹⁴ Sərəncama əsasən növbədənənar parlament seçkilərinin keçirilmə tarixi olaraq, 9 fevral 2020-ci il müəyyən edilib.

Ancaq növbədənənar seçkilərlə bağlı sözügedən müddəaya istinad edilməsi hüquqşünaslar və siyasi institutlar arasında fikir ayrılığı yaradıb. Bəzi ekspertlər Konsitusiyanın parlamente özünü buraxmaq və ya özünü buraxmaq üçün prezidentə müraciət etmək səlahiyyəti vermədiyini, bu səbəbdən prezidentin bu qərar əsasında parlamenti buraxmasının Konstitusiyaya uyğun olmadığını iddia ediblər.

b) Seçki qanununun təkmilləşdirilməsi üzrə beynəlxalq tövsiyələrin icrası

Azərbaycanda seçki institutunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı ötən 20 ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu, Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası çoxsaylı tövsiyələr irəli sürüblər. Bu tövsiyələr əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə olub:

- Seçki Məcəlləsi, o cümlədən sərbəst toplaşmaq və birləşmək azadlıqlarını tənzimləyən qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;
- İfadə azadlığının təmin edilməsi, media təmsilçiləri üçün diffamasiyanın dekriminallaşdırılması;
- Seçki komissiyalarının siyasi partiyaların bərabər iştirakı ilə yenidən formalaşdırılması;
- Seçici siyahılarının tərtibi və dəqiqləşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- Seçki şikayətlərinin komissiyalar və məhkəmələr tərəfindən səmərəli araşdırılması;

Qeyd edək ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 2005 və 2010-cu illərdə keçirilən parlament seçkiləri ilə bağlı Azərbaycandan olan ərizəçilərin şikayəti əsasında qərar qəbul edib. Bu qərarlarda AİHM 65 şəxsin azad seçkilərdə namizəd kimi iştirak hüququnun pozulduğu qənaətinə gəlib. “Nemət Əliyev qrupu” başlığı altında birləşdirilən bu qərarlardan görünür ki, Konvensiya ilə təminat verilən seçki hüququnun pozuntusuna gətirib çıxaran əsas faktor seçki komissiyalarının və məhkəmələrin seçki pozuntuları ilə bağlı şikayətləri səmərəli araşdırmamasıdır. Bu səbəbdən Avropa Məhkəməsi qərarlarının icrasına nəzarət edən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi seçki komissiyalarında şikayətlərə baxılması zamanı müstəqilliyin, şəffaflığın və hüquqi keyfiyyətin təmin edilməsi, məhkəmələrdə səmərəli araşdırmanın tətbiq edilməsini Azərbaycan hökumətinə tövsiyə edib.

9 fevral 2020-ci il növbədənənar parlament seçkiləri ərəfəsində nə ölkə parlamenti, nə də mərkəzi icra hakimiyyəti AİHM, ATƏT/DTİHB, Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və AŞPA-nın seçkilərlə bağlı tövsiyələrinin icrası yönündə siyasi təşəbbüslər nümayiş etdirməyib.

c) Parlament seçkiləri üzrə hüquqi tənzimlənmə

Parlament seçkilərinin keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası¹⁵, Seçki Məcəlləsi¹⁶, həmçinin Siyasi partiyalar haqqında qanun, Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında

¹⁴ Milli Məclisinin buraxılması və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 05 dekabr 2019, <https://bit.ly/3hOgp6r>

¹⁵ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının V Fəslə

¹⁶ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi, (27 may 2003-cü ildə qəbul edilib) <https://bit.ly/2FMB3a8>

qanun, Cinayət Məcəlləsi, İnzibati Xətalər Məcəlləsi və digər müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Bundan başqa Azərbaycan Avropa Konvensiyasının 1 sayılı Protokolunu ratifikasiya etməklə xalqın iradəsini sərbəst ifadə edə biləcəyi şəraitdə əğlabatan dövriliklə gizli və azad parlament seçkiləri keçirməyi öhdəsinə götürüb.¹⁷

Azərbaycan Konstitusiyasına görə, qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 5 il müddətinə seçilən 125 deputatdan ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının 18 yaşına çatmış hər bir vətəndaşı qanunla müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilə bilər. İkili vətəndaşlığı olan, başqa dövlətlər qarşısında öhdəliyi olan, icra və ya məhkəmə hakimiyyəti sistemlərində qulluq edən, elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər, din xadimləri, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən, ağır cinayətlərə görə məhkum olunmuş şəxslər, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkən şəxslər Milli Məclisə deputat seçilə bilməzlər.¹⁸

Seçki prosesi 2003-cü ildə qəbul edilən Seçki Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Seçki Məcəlləsinə indiyə kimi 21 dəfə dəyişiklik edilib. Təəssüf ki, bu dəyişikliklər hər dəfə sözügedən qanunu beynəlxalq standartlardan daha da uzaqlaşdırıb.

MSK Seçki Məcəlləsinin bir çox müddəalarının daha ətraflı izahı üçün 30-dan artıq təlimat qəbul edib. Bununla belə təlimatlar bir çox hallarda Seçki Məcəllənin maddələrini təkrarlayaraq seçki qanunvericiliyinin izahını çətinləşdirir. Məsələn, seçkilərdə yerli müşahidənin aparılması qaydaları haqqında təlimat müşahidəçilərin hüquq və vəzifələrinin ilə bağlı Məcəllədən fərqli hansısa aydınlaşdırıcı izahat vermir.

V. NAMİZƏDLƏRİN İRƏLİ SÜRÜLMƏSİ VƏ QEYDİYYATI

Seçki Məcəlləsinə görə namizəd öz təşəbbüsü ilə və ya aktiv seçki hüququ olan seçicilər, siyasi partiya və siyasi partiyalar bloku tərəfindən irəli sürülə bilər.¹⁹ Birmandatlı seçki dairəsi üzrə namizədləri siyasi partiyalar, siyasi partiyaların blokları, həmin seçki dairəsində daimi yaşayan, seçki hüququ olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları irəli sürməli və namizədin müdafiəsi üçün onun irəli sürüldüyü seçki dairəsinin ərazisində seçicilərin azı 450 imzası toplanmalıdır.²⁰

5.1. Rəsmi məlumat

Namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı prosesi 6 dekabr 2019-cu ildə başlayıb və 17 yanvar 2020-ci ilədək davam edib. MSK-nın açıqlamasına görə, 2431 nəfər namizədliyini irəli sürsə də, onlardan 1637 nəfərin namizədliyi qeydə alınıb. 320 nəfər deputatlığa namizədliyini geri götürüb, 3 nəfərin isə deputatlığa namizədliyi ləğv edilib və namizədlərin sayı 1314 nəfərə

¹⁷ Avropa Konvensiyasının 1 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsi

¹⁸ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Maddə 85.

¹⁹ Seçki Məcəlləsi, Maddə 53

²⁰ Seçki Məcəlləsi Maddə 147

çatıb. Seçkilərdə 19 siyasi partiyadan 246, təşəbbüs qruplarından 11 və bitərəf olan 1057 namizəd iştirak edib.

Seçki Məcəlləsinə görə, siyasi partiyaların seçki blokları ən azı iki siyasi partiya tərəfindən yaradıla bilər. Eyni zamanda qanuna görə, birmandatlı seçki dairələrinin 60-dan çoxunda namizədləri qeydə alınmış siyasi partiyaların dövlət teleradio verilişləri təşkilatının kanallarında pulsuz efir vaxtı almaq hüququ var.^{21 22}

Hakim Yeni Azərbaycan partiyası tərəfindən namizədliyi irəli sürülmüş 123 nəfərin hamısı qeydiyyatda alınıb. Bununla belə pulsuz efir vaxtı haqqı əldə edən YAP ödənişsiz efir vaxtından imtina edib.

Müsavat Partiyası 81 nəfərin namizədliyini irəli sürsə də, onlardan 63 (həm partiya namizədləri, həm də özü namizədliyini irəli sürənlər olmaqla) nəfərin namizədliyi 59 dairə üzrə qeydə alınıb. Bununla da partiya namizədlərinin sayı ən azı 60 dairəni əhatə etmədiyi üçün ödənişsiz efir vaxtı əldə edə bilməyib.

Respublikaçı Alternativ Partiyasının təşəbbüsü ilə qurulan “Real Cümhuriyyətçilər” blokunu təmsil edən 42 nəfərdən 30 nəfərin namizədliyi qeydə alınıb. Eyni şəkildə Nida Vətəndaş Hərəkatının bir qrup ictimai fəalla birgə təsis etdiyi “Hərəkət bloku”nun namizədliyini irəli sürdüyü 18 nəfərdən 16 nəfərin namizədliyi qeydə alınıb.

Namizədlərin say azlığı səbəbindən müxalif namizədləri təmsil edən ittifaqlar MSK-da seçki blokları kimi qeydiyyatdan keçə bilməyib, həmçinin pulsuz efir vaxtı əldə edə bilməyiblər.

2015-ci il parlament seçkiləri ilə müqayisədə YAP- irəli sürdüyü namizədlərin 75 nəfəri yeni şəxslərdir. Son çağırış Milli Məclisdə YAP-ı təmsil etmiş millət vəkillərindən 18 nəfərin namizədliyi yenidən irəli sürülməyib. Bütövlükdə Milli Məclisdə son 4 ildə təmsil olumuş 30 deputat yenidən namizəd olmayıb.

5.2. Namizədlərin irəli sürülməsi üzrə müşahidələr

SMDT namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı mərhələsində bəzi qanun pozuntuları qeydə alınıb. Qanun pozuntuları əsasən müxalif partiya üzvlərinə və müstəqil namizədlərə qarşı baş verib. Bəzi namizədlərə icra strukturları, seçki komissiyaları və ya işlədikləri müəssisələrin rəhbərləri təzyiq edərək, namizədlikdən imtina etmələrini tələb ediblər. Bəzi hallarda isə seçki komissiyaları imza vərəqlərinin verilməsindən imtina edib və ya günlərlə yubadıblar.

a) Namizədliyin irəli sürülməsinə inzibati məhdudiyətlər

Namizədliyin irəli sürülməsi zamanı bəzi Dairə Seçki Komissiyalarının namizədlərə imza vərəqlərinin verilməsindən və ya artıq sayda verilməsindən imtina etməsi, namizədliyini irəli sürmək istəyən şəxslərin sənədlərinin qəbul edilməsinin yubadılması halları qeydə alınıb.

54 sayılı Şabran-Siyəzən seçki dairəsindən Müsavat partiyası tərəfindən namizədliyi irəli sürülmüş Mərdan Mehdili imzaları toplayıb zəruri sənədlərlə təqdim etsə də, Dairə Seçki Komissiyası sədri Saleh Təhməzov sənədləri qəbul etməkdən imtina edib. Namizəd MSK-ya şikayət etdikdən sonra DSK sənədləri qəbul edib.

²¹ Seçki Məcəlləsi, Maddə 80

²² Mərkəzi Seçki Komissiyası Milli Məclisə seçkilərə yekun vurub, <https://bit.ly/3hOCORm>

29 sayılı Səbail seçki dairəsindən namizədliyini irəli sürmüş Bəxtiyar Hacıyev də oxşar situasiya ilə qarşılaşıb.

110 sayılı Zaqatala seçki dairəsindən öz təşəbbüs ilə namizədliyini irəli sürmüş Rəhman Rəsulzadəyə imza vərəqələrinin verilməsi son günə qədər yubadılıb, yalnız sonuncu gündə imza vərəqələri ilə təmin edilib və gün ərzində zəruri imzaları toplayıb təhvil verməli olduğu bildirilib.

Müxalif və müstəqil namizədlərin qarşılaşdığı əsas pozuntulardan biri namizədliyini irəli sürmüş şəxslərin özlərinə, yaxın qohumlarına və onlara imza toplanmasında dəstək verən şəxslərə yerli icra qurumları, işlədikləri müəssisələrin rəhbərliyinin göstərdiyi təzyiqlər olub. Bəzi hallarda seçicilər namizədlərə verdikləri imzalardan imtinaya məcbur ediliblər.

91 sayılı Ucar seçki dairəsi üzrə Müsavat partiyasının irəli sürdüyü namizəd Teymur Məmmədov ona imza verən seçicilərə təzyiq edildiyini, bəzi şəxslərin imtina ərizəsi yazmağa məcbur qaldığını bildirib. DSK sədri Abdurəzaq Abbasov namizədə bildirib ki, imzaları təqdim etdikdən sonra 15 nəfər ərizə ilə müraciət edərək, ona verdikləri imzalarını geri götürüblər.

73 sayılı Lənkəran şəhər seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş Baba Məmmədlilyə imza toplamaqda dəstək verən Lənkəran Dövlət Universitetinin tələbələri universitetdən qovulacaqları ilə hədələnilər.

113 sayılı Şəki şəhər seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş Razim Rzayevə işlədiyi İncə-Zunud kənd orta məktəbinin direktoru Məhərrəm Məhərrəmli təzyiq edərək, namizədlikdən imtina etməsini tələb edib. Ona namizədliyini geri götürməzsə, işdən çıxarılaçağı ilə bağlı xəbərdarlıq edilib.

114 sayılı Şəki kənd seçki dairəsindən namizədliyi VHP tərəfindən irəli sürülmüş Pünhan İmamov, 78 sayılı Lerik kənd seçki dairəsindən namizədliyi Müsavat partiyası tərəfindən irəli sürülmüş Tahir Hüseynov və 84 sayılı Füzuli seçki dairəsindən namizədliyi Müsavat partiyası tərəfindən irəli sürülmüş Osman Kazımov da oxşar təzyiqlərlə üzləşdiklərini bildiriblər.

110 sayılı Zaqatala seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş Fariz Həsənlilyə qarşı DSK sədri Fikrət Mustafayev fiziki zor tətbiq edib. Belə ki, DSK sədri 9 yanvar 2020-ci ildə komissiyanın binasında, çoxsaylı insanların gözü qarşısında Fariz Həsənovun üzünə yumruqla vurub. F.Həsənlilyə hadisə ilə bağlı MSK-ya və Respublika Prokurorluğuna şikayət edib. Eyni dairədən Müsavat partiyası tərəfindən namizədliyini irəli sürülmüş Saleh Sultanov Zaqatala Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Mübariz Əhmədzadə ilə görüşə çağırılıb, icra başçısı ona hədə-qorxu gələrək namizədlikdən imtina etməsini tələb edib.

Keçmiş siyasi məhbuslar arasında azadlığa çıxmış bəzi fəallar məhkumluqlarının hələ də davam etməsi nəticəsində deputatlığa namizədliklərini irəli sürə bilməyiblər.

15 sayılı Yasamal birinci seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş Rəsul Cəfərov, 20 sayılı Nərimanov seçki dairəsindən namizədliyini irəli sürmüş Zaur Qurbanlı, 25 sayılı Nizami ikinci seçki dairəsindən namizədliyini irəli sürmüş İlkin Rüstəmzadənin namizədlikləri cinayət məhkumluğu daşması səbəbiylə müvafiq DSK-larda təsdiq edilməyib. Onlar bu barədə MSK-ya şikayət etsələr də, iddiaları təmin edilməyib. Rəsul Cəfərov və Zaur Qurbanlı onların bütün hüquqlarının, o cümlədən seçki hüququnun bərpasını ilə bağlı Avropa

Şurası Nazirlər Komitəsinin qərarına²³ istinad etsələr də, MSK məhkumluğun yerli qanunvericiliklə seçkiyə buraxılmamaq üçün əsas olduğunu göstərib və DSK-ların qərarlarını qüvvədə saxlayıb.

b) İmzaların yoxlanması və namizədlərin qeydiyyatı

SMDT-nin apardığı müşahidələr göstərir ki, müxalif və müstəqil namizədlərdən fərqli olaraq, YAP tərəfindən namizədliyini irəli sürmüş şəxslər, eləcə də hökumətə loyallıq olan şəxslər qısa bir zamanda imzaları təhvil verərək, sürətlə qeydiyyatla alınmışlar. Bununla da həmin şəxslərin imzatoqlama prosesinə inzibati resurslardan istifadə ilə bağlı əsaslı şübhələr yaranıb.

Hər bir namizədin imza vərəqələrində olan məlumatlar, həmçinin imza vərəqələrindəki imzaların düzgünlüyünü DSK-ların cəlb etdiyi ekspertlərdən ibarət işçi qrupları vasitəsilə yoxlanılır. İşçi qruplarına DSK üzvlərinin rəhbərlik etməsi və qrupların tərkibində DSK üzvlərinin aparıcı mövqedə olması işçi qruplarının müstəqilliyini şübhə altına alır.

Bəzi hallarda DSK-lar seçici imzalarının düzgün toplanmadığını əsas gətirərək, namizədləri qeydə almaqdan imtina edib. Ancaq bu şəxslərin bir çoxu MSK-ya şikayət etdikdən sonra bu qurumun qərarı ilə namizəd kimi qeydiyyatla alınmışlar. Bununla belə bəzi dairələrdə imza vərəqələrinin müəyyən olmuş tarixdən gec təqdim edilməsi, namizədliyini irəli sürmüş şəxslərin əmlak və gəlirləri barədə doğru məlumat verməmələri namizədliyin qeyd alınmasından imtinanın səbəbləri arasında üstünlük təşkil edib.

45 sayılı Abşeron seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş jurnalist Zahir Rəhimovun namizədliyinin qeydə alınmamasının səbəbi kimi əmlakı haqqında düzgün məlumat verməməsi göstərilib. Halbuki o, DSK-ya Əmlak Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsindən aldığı arayışı təqdim etdiyini bildirib. Sonradan bəlli olub ki, Komitə jurnalistə verdiyi arayışdan fərqli olaraq DSK-ın sorğusuna cavab olaraq Z.Rəhimovun ailə üzvü olaraq adının keçdiyi ümumi torpaq sahəsinin də olduğunu qeyd edib. DSK-nın qərarından verilən şikayəti MSK qüvvədə saxlayıb.

114 sayılı Şəki kənd seçki dairəsi üzrə VHP tərəfindən namizədliyi irəli sürülmüş Pünhan İmamovun namizədliyinin qeydə alınmasından imtinanın səbəbi kimi mülkiyyətində 47 sot torpaq sahəsi olduğu göstərilib. Halbuki o, belə bir torpaq sahəsinə malik olmadığını, bu haqda ilk dəfə eşitdiyini bildirib. DSK-nın qərarından verilən şikayəti MSK qüvvədə saxlayıb.

c) Namizədlərin qeydiyyatı mərhələsində seçki komissiyalarının fəaliyyəti

MSK fəaliyyətini əsasən qanunla müəyyən edilmiş müddətdə həyata keçirsə də, namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı dövründə bu qurumun onlayn məlumat sistemi çalışmayıb, bununla da əvvəlki parlament seçkilərindən fərqli olaraq ictimaiyyətin namizəd olmaq istəyən şəxslər barədə məlumatlara çatımlığı təmin edilməyib. Namizədlərlə bağlı məlumatların açıqlanması bu mərhələnin sonunadək yubanıb.

²³ Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 3-5 dekabr 2019-cu il tarixli qərarları, <https://bit.ly/3fiH7mQ>

SMDT namizədlərlə bağlı məlumatların MSK-nın veb sahifəsində yerləşdirilməməsi ilə bağlı bu quurma informasiya sorğusu göndərsə də, bu sorğuya cavab verilməyib. MSK bu məlumatları qismən namizədlərin irəli sürülməsi mərhələsi başa çatandan sonra - 11 yanvar 2020-ci ildə öz veb sahifəsində yerləşdirilib.²⁴ Ancaq yerləşdirilən məlumatlar arasında namizədlərin imza vərəqlərini götürmə və qaytarma tarixləri təqdim edilməyib.

DSK-ların fəaliyyətində əvvəlki seçkilərdəki kimi yenə də davamiyyət çatışmayıb. Komissiya üzvləri bəzi hallarda iş vaxtı tam tərkibdə və ya zəruri tərkibdə toplanmayıb. Bu səbəbdən namizəd olmaq istəyən bəzi şəxslər namizədliyin irəli sürülməsi, imza vərəqlərinin əldə edilməsi, toplanan imzaların təqdim edilməsində ciddi vaxt itkisinə məruz qalıblar. Məsələn, 110 sayılı Zaqatala seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş Nurlana Cəlil ərizə ilə DSK-ya müraciət etsə də, DSK müxtəlif bəhanələrlə (möhürün olmaması, DSK sədrinin işdə olmaması və s.) namizədliyinin irəli sürülməsini təsdiq etməkdən imtina edib. O, yalnız 11 gündən sonra imza vərəqləri ilə təmin edilib.

73 sayılı Lənkəran şəhər seçki dairəsindən öz təşəbbüsü ilə namizədliyini irəli sürmüş Xalid Bağirovun imza vərəqləri ilə təmin edilməsində oxşar hal yaşanıb.

41 sayılı Sumqayıt birinci seçki dairəsindən namizədliyi Müsavat partiyası tərəfindən irəli sürülmüş Könül Əliyeva 21 dekabrda namizədliyinin irəli sürülməsi üçün zəruri sənədlərini təqdim etmək istəsə də, DSK şənbə günü olduğunu, daha sonra bələdiyyə seçkiləri olacağını əsas göstərərək sənədləri qəbul etməkdən imtina edib. Yalnız məsələ ilə bağlı MSK-ya şikayət ediləndən sonra 26 dekabrda Əliyeva imza vərəqlərini əldə edib.

VI. Seçkiqabağı təşviqat

Seçki Məcəlləsinə əsasən seçkiqabağı təşviqat səsvermə günü nə 23 gün qalmış başlayır və səsvermənin başlamasına 24 saat qalmış dayandırılır, bununla da cəmi 22 gün davam edir. 9 fevral 2020-ci il növbədənkənar parlament seçkiləri dövründə seçkiqabağı təşviqat rəsmi olaraq 17 yanvarda başlayaraq, fevralın 8-də başa çatıb.

Qanuna əsasən seçkiqabağı təşviqat kütləvi informasiya vasitələri ilə, kütləvi tədbirlərin (yığıncaqlar və vətəndaşlarla görüşlər, kütləvi müzakirələr, söhbətlər və s.) keçirilməsi, çap olunmuş, audiovizual və digər təşviqat materiallarının buraxılması və yayılması yolu ilə və qanunla qadağan edilməyən digər üsullarla aparıla bilər.²⁵

6.1. İctimai görüşlər vasitəsilə seçkiqabağı təşviqatın təşkili

MSK seçkiqabağı təşviqat dövründə kütləvi tədbirlərin keçirilməsi yolu ilə namizədlərin öz təşviqatını aparması üçün bütün ölkə ərazisində 136-i açıq, 136-i qapalı olmaqla toplam 272 yer müəyyən edib.²⁶

SMDT-yə müştəhədlərdən daxil olan məlumatlara görə, namizədlərin seçicilərlə görüşləri üçün nəzərdə tutulmuş bəzi yerlər məkanların yer tutumu, ərazinin nəqliyyatla çatımlığı və şərait baxımından əlverişli olmayıb. Məsələn, 30 sayılı Suraxanı birinci seçki dairəsində qapalı

²⁴ 09 fevral 2020-ci il Milli Məclisə seçkilərlə bağlı namizədlərin siyahısı, <https://bit.ly/2FFHITO>

²⁵ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 74

²⁶ 2020-ci il fevralın 9-na təyin edilmiş Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərdə seçkiqabağı təşviqat üçün ayrılmış daimi görüş yerlərinin siyahısı, <https://bit.ly/2RKC1pI>

görüş üçün nəzərdə tutulan Zığ qəsəbəsi Mədəniyyət evinin yararsız vəziyyətdə olması, pəncərə şüşələrinin qırıq və binada istilik sisteminin çatışmadığı qeydə alınıb. Digər tərəfdən bu dairə üzrə seçicilər əsasən Hövsan qəsəbəsində yaşasa da, görüş yeri Zığ qəsəbəsində ayrılıb və bu məkana ictimai nəqliyyatda birbaşa marşrut xətti olmayıb.

Ümumilikdə, SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər 27 seçki dairəsində təşviqat görüşləri üçün qapalı məkanlarda binaların və yerlərin əlverişsiz olduğunu qeydə alıblar.

Bəzi hallarda qapalı yerlərdə ölkə başçısı və hakim siyasi partiyanın sədri İlham Əliyevin fotoları müxalif və müstəqil namizədlərin istəyinə baxmayaraq, həmin yerlərdən götürülməyib. Məsələn, fevralın 2-də REAL partiyasının sədri İlqar Məmmədov 40 sayılı Kəpəz ikinci seçki dairəsinin ərazisində namizədlər üçün ayrılmış qapalı görüş zalının divarından YAP təsisçisi Heydər Əliyevin və ölkə başçısı, YAP sədri İlham Əliyevin şəkillərinin olmasına etiraz etsə də, müəssisə rəhbərliyi onları çıxarmaqdan imtina edib.

Bəzi DSK-lar bütün namizədlərə qapalı məkanlardan istifadə üçün namizədlər arasında bərabər qaydada istifadəni təmin etməyiblər. Məsələn, 23 sayılı Nəsimi-Səbail seçki dairəsində namizəd Toğrul Vəliyev yanvarın 14-də görüş keçirmək üçün DSK sədrinə müraciət edib. Ona yanvarın 17-də müraciət etmək lazım olduğunu bildiriblər. Həmin tarixdə Vəliyev görüş üçün müraciət etdikdə isə ona yanvarın 25-dək bütün yerlərin digər namizədlərlə görüş üçün ayrıldığını bildiriblər.

Müəssisə rəhbərliyi bir çox seçki dairələrində YAP-dan olan və ya hakimiyyətə loyallıq olan namizədlərin seçicilərlə görüşlərinin təşkilinə yerli icra hakimiyyəti nümayəndələrinin cəlb olunduğunu qeydə alıblar. Məsələn, 57 sayılı Kürdəmir seçki dairəsində namizəd Əminə Ağazadənin 30 yanvarda Kürdəmir rayon Gənclər Evinə seçicilərlə görüşünə Kürdəmir rayon icra hakimiyyətinin tapşırığı ilə Pirili və Cəyli kənd orta məktəblərinin müəllimləri məcburi şəkildə gətirilib.

Yanvarın 22-də 33 sayılı Xətai birinci seçki dairəsində YAP-dan namizəd Hüseynbala Mirələmovun Bakı kinoteatrında seçicilərlə görüşünə 202 sayılı uşaq bağçasının, 17, 261 və 95 sayılı orta məktəblərin müəllimləri və valideynləri, həmçinin ərazidə yerləşən poliklinikanın həkimləri cəlb edilib.

Yanvarın 23-ü 25 sayılı Nizami ikinci seçki dairəsindən YAP-ın namizədi Sədaqət Vəliyevanın seçicilərlə görüşünə gətirilən orta məktəb müəllimləri müşahidəçilərə toplantı və namizəd barədə məlumatlı olduqlarını, çalışdıqları məktəbin rəhbərliyinin tapşırığı əsasında gəldiklərini bildiriblər.

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər bu mərhələdə 63 seçki dairəsində yerli icra hakimiyyəti strukturlarının bəzi namizədlərin xeyrinə inzibati resurslardan istifadə edərək, seçicilərlə görüşlər təşkil etməsini qeydə alıblar²⁷.

Seçki Məcəlləsi bütün namizədlərin bərabər hüquqa malik olduğu və bərabər öhdəliklər daşdığını vurğulayaraq inzibati resursların hər hansı bir namizədin xeyrinə istifadəsini qadağan edir.²⁸

²⁷ Seçkiqabağı təşviqat mərhələsində qeydə alınmış pozuntuların təsnifatı ilə 2 sayılı Əlavədə tanış olun

²⁸ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 55, 69

Bəzi dairələrdə DSK-lar, icra və bələdiyyə strukturları tərəfindən namizədlərin görüşlərinə maneələr yaradılıb. Məsələn, 95 sayılı seçki dairəsindən müstəqil namizəd Vüqar Əliyev namizədlər üçün ayrılan Tərtər Mədəniyyət Evinə seçicilərlə görüş keçirmək istəsə də, DSK ondan Tərtər rayon icra hakimiyyətindən razılıq alınmasını tələb edərək, görüşə icazə verməyib. Fevralın 3-də Vüqar Əliyevin Tərtər rayon Yuxarı Qapanlı kəndinə seçicilərlə görüşünə kəndin bələdiyyə sədri müdaxilə edərək, seçicilərin görüşə gəlməməsi üçün təzyiq edib.

Fevralın 4-də 76 sayılı Lənkəran-Astara seçki dairəsindən namizəd Xalid Bağirovun təşviqat avtomobilini Lənkəran rayon polis şöbəsi əməkdaşları saxlayaraq, təşviqat üçün xüsusi icazənin lazım olduğunu bildiriblər. Namizəd DSK-ya müraciət edərək, razılıq alsa da, avtomobili idarə edən sürücü ona edilən təzyiq nəticəsində xidmət göstərməkdən imtina edib.

SMDT-nin bu mərhələ üzrə apardığı müşahidələr göstərir ki, seçkiqabağı təşviqat dövründə namizədlər daha çox qapı-qapı görüşlərinə üstünlük verərək, açıq və qapalı məkanlarda az sayda görüşlər keçiriblər. Seçkiyə qatılan siyasi partiyalar və seçki bloklarının heç biri kütləvi nümayişlər və mitinqlər keçirməyə cəhd etməyib.

İctimai görüşlər üçün nəzərdə tutulan yerlərlə bağlı digər müşahidələr:

- 115 sayılı Şəki kənd ikinci seçki dairəsində açıq görüşlər üçün ayrılmış meydan həmin dairənin ən ucqar ərazisində - Turan qəsəbəsində yerləşir. Bu ərazi Şəkidən avtomobil yolu 47-70 km uzaqlıqda yerləşməklə yanaşı yolların əlverişsiz olması səbəbindən namizədlər görüş üçün istifadə edə bilməyiblər.
- 10 sayılı Binəqədi üçüncü seçki dairəsində açıq görüşlər üçün nəzərdə tutulmuş İdman Sağlamlıq Kompleksinin stadionuna getmək üçün nəqliyyat xətti əlverişli deyil. Məkan metro və marşrut yolundan xeyli kənarda yerləşdiyindən ora gedib-gəlməyi çətinləşdirir. Bu səbəbdən həmin ərazidə heç bir namizəd görüş keçirməyib.
- 88 sayılı Göyçay seçki dairəsində açıq görüşlər üçün nəzərdə tutulan İncə kənd stadionu dairə ərazisinin hüdudunun kənarında yerləşir. Marşrut yolları yarasız olmaqla yanaşı əraziyə ictimai nəqliyyat xətti çalışmır. Bu səbəbdən heç bir namizəd orada görüş keçirməyib.
- 27 sayılı Sabunçu ikinci seçki dairəsində açıq məkan Balaxanı qəsəbəsi, M.İbrahimov küçəsindəki meydana yerləşir ki, bu da digər Pirşağı kimi kəndlərdən çox uzaqdır.
- 110 sayılı Zaqatala seçki dairəsində namizədlər üçün ayrılmış Yeni Suvagil kənd futbol meydançasına ətraf kəndlərdən birbaşa nəqliyyat vasitəsi yoxdur, əksər kəndlərdən çox uzaqda yerləşir. Namizədlərdən yalnız Elşən Musayev inzibati resusrlardan istifadə edərək orada görüş keçirib.

6.2. Təşviqat materialları vasitəsilə seçkiqabağı təşviqatın təşkili

Namizədlər çap materiallarının yayılmasını əsasən iki formada təmin etməyə çalışıblar. Plakatlar üçün ayrılmış yerlərin siyahısı DSK-lar tərəfindən müəyyən edilib və hər bir seçki məntəqəsi ərazisində bir lövhə müəyyən edilib. Bəzi hallarda xüsusi mülkiyyətçilərlə razılaşma əsasında evlərin, mağaza və iaşə obyektlərinin üzərində plakatların yerləşdirilməsi mümkün

olub. Bununla yanaşı namizədlər çap etdirdikləri təşviqat materiallarını seçicilər arasında küçədə və qapı-qapı gəzərək kütləvi şəkildə paylanmasını təşkil ediblər.

Müşahidəçilər bəzi seçki dairələrində seçki lövhələri və divarlara yapışdırılan təşviqat materiallarının məhv edilməsi hallarını qeydə alıblar.

Məsələn, 28 sayılı Sabunçu üçüncü seçki dairəsindən Ümid partiyasının namizədi Mehriban Sadıqova təşviqat materiallarının məhv edilməsiylə bağlı Daxili İşlər Nazirliyinə müraciət etsə də, onun şikayəti əsasında cavahəş şəxslərin tapılıb məsuliyyətə cəlb edilməsi baş verməyib.

19 sayılı Nərimanov birinci seçki dairəsindən namizəd Vəliyyədin Quliyevin 57 sayılı orta məktəbdə yerləşən 1 və 2 sayılı məntəqələr, 177 sayılı orta məktəbin ərazisində yerləşən 23 və 24 sayılı məntəqələr ərazisində lövhələrə yapışdırılan plakatları məhv edilib.

29 sayılı Səbail seçki dairəsindən namizədliyini irəli sürmüş Bəxtiyar Hacıyev təşviqat lövhələrindən plakatların cırılması ilə bağlı araşdırma aparılması üçün Bakı Şəhər Baş Polis İdarəsinə müraciət edib. Polis cavab olaraq araşdırma aparıldığını, ancaq posterlərin qoparılmasında şəxsi müdaxilə faktı aşkarlamadıklarını, posterlərin küləyin təsirindən qopduğunu bildirib.

SMDT-nin müşahidəçiləri ölkə üzrə 46 seçki dairəsində namizədlərin plakatlarının məlumat lövhələrindən qoparıldığını və ya məhv edildiyini qeydə alıblar.

6.3. Mediada seçkiqabağı təşviqatın təşkili

Seçki Məcəlləsinə görə, seçki dairələrinin 60-dan çoxunda namizədləri qeydə alınmış siyasi partiyaların dövlət teleradio verilişləri təşkilatının kanallarında ödənişsiz efir vaxtı almaq hüququ var.²⁹ Hakim Yeni Azərbaycan partiyasının irəli sürdüyü 123 nəfərin hamısı qeydiyyatla alınaraq, bu partiya pulsuz efir vaxtı haqqı əldə etsə də, başqa partiya və blokların eyni imkanı olmadığını əsas gətirərək, ödənişsiz efir vaxtından imtina edilib.

Ödənişli seçkiqabağı təşviqata qoşulmaq üçün 30 agentlik, 9 qəzet və 1 televiziya kanalı müraciət edib ki, bu kütləvi informasiya vasitələrinin hamısı birbaşa və ya dolayısı yolla hökumət yönümlüdür.

Təşviqata qoşulmaq üçün rəsmi müraciət edən yeganə televiziya kanalı kimi İctimai Televiziya (İTV) təqdim etdiyi ödənişli efir vaxtı qiymətləri bahalığına görə bir çox deputatlığa namizədlər üçün əlçatan olmayıb.³⁰ Belə ki, yayımlanma vaxtından asılı olaraq İTV-də siyasi reklamın bir saniyəsinin qiyməti 22-65 manat, İctimai Rioda isə 7-25 manat arasında dəyişib.

Bu mərhələdə televiziyalarda təşkil olunan müzakirələr ölkədə siyasi plüralizmin təmin edilməsi üçün yetərli olmayıb və seçki prosesinin obyektiv işıqlandırılması təmin edilməyib. Bu səbəbdən də namizədlərin böyük əksəriyyəti öz təşviqat kampaniyasını sosial media platformaları – Facebook, Youtube və Instagram üzərindən qurmağa üstünlük verib.

Müstəqil media vasitələrindən Meydan TV, Kanal 13, Azad söz, Açıq Azərbaycan və digər internet kanalları sosial media vasitəsilə təşviqat mərhələsində bəzi namizədlərin debatlarını təşkil ediblər. Bəzi hallarda isə müxalif və müstəqil qaydada çalışan sosial media platformaları

²⁹ Seçki Məcəlləsi, Maddə 80

³⁰ Ödənişli seçkiqabağı təşviqata qoşulması ilə bağlı MSK-ya məlumat təqdim etmiş KİV-lər, <https://bit.ly/3ci5qB6>

kiberhücumlara məruz qalıblar. Məsələn, fevralın 3-də Müsavat Partiyasının Facebook səhifələri, həmçinin partiyaya yaxın mətbuat orqanı olan “Basta” veb portalı ələ keçirilib, səhifələrdə izləyicilərin sayı azaldılıb.

6.4. Seçkiqabağı təşviqat dövründə təzyiqlər

Seçki qanunvericiliyinə görə heç kəs seçkidə iştirak etməyə və ya etməməyə, təzyiqlə vasitəsilə namizədlərini geri götürməyə və ya geri götürməməyə, seçkiqabağı təşviqatda iştirak etməyə və ya etməməyə məcbur edilə bilməz³¹ və bu cür hallar qanunvericiliklə nəzərdə tutulan məsuliyyətə səbəb olur.³² SMDT bu mərhələdə seçki iştirakçılarına, xüsusən də namizədlərə təzyiqlərlə bağlı çoxsaylı hallar müşahidə edib.

Bu mərhələdə qeydə alınan əsas təzyiqlər halları bəzi namizədlərin yerli icra strukturları vasitəsilə öz namizədlərini geri götürməyə məcbur edilməsidir.

57 sayılı Kürdəmir seçki dairəsində müstəqil namizəd Ruhiyyə Yaqubova DSK sədri Əbülfət Mikayılov və Kürdəmir rayon icra hakimiyyətinin təzyiqlə nəticəsində öz namizədliyini geri götürməyə məcbur edilib. Kürdəmir rayonun icra hakimiyyətinin ərazi idarəetmə şöbəsinin müdiri Natiq Kərimov həmin dairədən namizədliyi qeydə alınmış başqa bir müstəqil namizəd Quliyev Zabitə heç bir halda seçilməyəcəyi və buna görə də namizədliyini geri çəkməli olduğunu bildirərək, ona təzyiqlər göstərilib.

Ağsu rayon icra hakimiyyətinin nümayəndələri tərəfindən 87 sayılı Ağsu-İsmayilli seçki dairəsindən bitərəf namizədlər Kamil Həmidov, Arza Bayramov, Ayaz Qocamanov və Aytən Piriyyəvaya namizədlərini geri götürmələri ilə bağlı təzyiqlər olub. Kamil Həmidov və Araz Bayramov təzyiqlər nəticəsindən geri çəkilməyə məcbur olsa da, Ayaz Qocamanov və Aytən Piriyyəva namizədlərini geri çəkməyiblər.

Bəzi namizədlərə isə qohumları vasitəsilə təzyiqlər edilib. 30 sayılı Suraxanı birinci seçki dairəsindən namizəd olan Fərid Eyvazovun orta məktəbdə müəllimə işləyən anasını YAP Suraxanı təşkilatının sədr müavini Vüqar Seyidov təşkilatın binasına dəvət etmiş və oğlunun namizədliyini YAP namizədi Sevinc Fətəliyevanın xeyrinə geri götürməsinə tələb edib. Ancaq Fərid Eyvazov namizədliyini geri çəkməyib.

46 sayılı Şirvan seçki dairəsindən Ümid partiyasının namizəd Peyman Sadiqova bacısının həyat yoldaşını işdən çıxarılaçağı ilə hədələyiblər. Bu səbəbdən o, namizədliyini geri götürməyə məcbur olub. Oxşar hallar 88 sayılı Göyçay, 106 sayılı Tovuz-Qazax-Ağstafa seçki dairələrində də yaşanıb.

Ümumilikdə, müşahidəçilər namizədliyin geri götürülməsi ilə bağlı təzyiqlər hallarını 21 seçki dairəsində qeydə alıb və bu dairələrdə 44 nəfər yerli icra hakimiyyəti strukturlarının təzyiqləri nəticəsində namizədliyini geri götürdüyünü bildirib. MSK-nın rəqəmlərinə görə, seçkiqabağı təşviqat dövründə 144 nəfər namizədliyini geri götürüb.

Bəzi dairələrdə namizədlərin görüşünə gələn seçicilərə təzyiqlər halları qeydə alınıb.

110 sayılı Zaqatala seçki dairəsindən deputatlığa namizəd Nurlana Cəlilin görüşünə gələn şəxslərə Yuxarı Çardaxlar kənd icra nümayəndəsi Əli Şabanov təzyiqlər edib, onlara görüşə

³¹ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 2.6.17, 115

³² Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi, Maddə 159-161 və İnzibati Xətalar Məcəlləsi, Maddə 164-179.

getməyə görə hədələyib. Eyni dairədən digər namizəd Fariz Həsənov Çobankol kəndində görüş zamanı kənd icra nümayəndəsi Tacəddin Cumayev görüşə gələn seçiciləri oradan uzaqlaşdırmağa çalışıb.

82 sayılı Ağcabədi seçki dairəsindən Müsavat partiyasının namizədi Rəşid Nəcəflinin Muğanlı kəndində seçicilərlə görüşü zamanı Muğanlı kənd bələdiyyəsinin sədri Nəcəfzadə Quliyev namizədlə görüşə gələn seçicilərə hədə-qorxu gələrək və onları ərazidən qovmağa çalışıb.

104 sayılı Gədəbəy-Tovuz seçki dairəsindən namizəd Nazim Bəydəmirli 30 yanvarda saat 11 radələrində Şahdağ kəndində seçiciləri ilə görüş keçirmək istəyərkən yerli icra nümayəndələrinin kobud müdaxiləsinə məruz qalıb. Kənd icra nümayəndəsinin müavini Nizami İsmayılov namizədə müdaxilə ilə bağlı Gədəbəy icra hakimiyyətindən tapşırıq aldığını bildirib.

Yanvarın 30-da Həqiqət Sosialist Hərəkatının üzvü Ənvər Cəlilov seçkiqabağı təşviqat zamanı boykotu təşviq edən bukletlər payladığı üçün saxlanılaraq, Xətai rayon 36-cı polis bölməsinə aparılıb və orada barəsində inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilərək 50 AZN məbləğində cərimələnib.

VII. Seçki komissiyalarının fəaliyyəti

Seçki Məcəlləsinə görə, seçki komissiyaları seçkilərin hazırlanmasını, keçirilməsini, səsvermənin nəticələrinin və seçkilərin yekunlarının müəyyən edilməsini, vətəndaşların seçki hüquqlarının müdafiəsini təmin edir, həmin hüquqlara riayət olunmasına nəzarət edirlər.³³ Seçki komissiyaları 3 səviyyədə formalaşdırılır: Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK), Dairə Seçki Komissiyası (DSK) və Məntəqə Seçki Komissiyası (MnSK).

7.1. Seçki komissiyalarının tərkibi

Seçki Məcəlləsinə əsasən seçki komissiyaları üzvlərinin 3/1 hissəsi parlamentdə təmsil olunan siyasi çoxluğun, 3\1 hissəsi azlıqda olan siyasi partiyaların və 3/1 hissəsi müstəqil deputatları irəli sürdüyü nümayəndələrin iştirakı ilə formalaşır. Qanuna əsasən bütün səviyyəli seçki komissiyalarında sədrilər parlamentdə çoxluq təşkil edən siyasi partiyanın irəli sürdüyü şəxslər arasından seçilməlidir. Bununla da 1995-ci ildən bəri Milli Məclisdə çoxluqda olan siyasi partiya kimi Yeni Azərbaycan Partiyasının təmsilçiləri bütün səviyyəli komissiyalara sədrlik edirlər. Qeyd edək ki, 2010-cu ildən bəri parlamentdə azlıqda olan siyasi partiyalar iqtidara loyallıq münasibətdə olması səbəbindən onların təmsilçiləri seçki komissiyalarında müstəqil mövqeləri ilə seçilmirlər. Bununla yanaşı bitərəf deputatların irəli sürdüyü komissiya üzvləri hakim siyasi partiyanın təmsilçilərinin nəzarəti altında çalışmaq seçki komissiyalarında qərar qəbulu prosesində müstəqil mövqə nümayiş etdirmirlər.

7.2. Seçki komissiyalarının davamiyyəti və şəffaflığı

MSK fəaliyyətini əsasən qanunla müəyyən edilmiş müddətdə həyata keçirsə də, DSK-ların fəaliyyətində əvvəlki seçkilərdəki kimi yenə də davamiyyət çatışmayıb. DSK üzvləri bəzi

³³ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 18,19

hallarda iş vaxtı tam tərkibdə və ya zəruri tərkibdə toplana bilməyib. Bu səbəbdən bəzi namizəd olmaq istəyən şəxslər namizədliyin irəli sürülməsi, imza vərəqələrinin əldə edilməsi, toplanan imzaların təqdim edilməsində ciddi vaxt itkisinə məruz qalıblar.

Seçiqabağı dönmədə bəzi DSK-lar və MSK-nın fəaliyyətində şəffaflıq və aşkarlığın pozulması halları müşahidə edilib.

Aşkarlığın pozulması ilə bağlı ilkin hallar namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı mərhələsində qeydə alınıb. Bəzi müşahidəçilər SMDT-yə irəli sürülmüş namizədlər barəsində məlumatları DSK-lardan əldə etməyin mümkün olmadığını bildiriblər. Bununla yanaşı MSK-nın onlayn məlumat mərkəzi namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı dövründə səmərəli çalışmayıb. Xüsusilə namizədlərlə bağlı məlumatların açıqlanması bu mərhələnin sonunadək yubanıb. SMDT namizədlərlə bağlı məlumatların onlayn məlumat mərkəzində yerləşdirilməməsinin səbəblərini öyrənmək üçün MSK-ya informasiya sorğusu göndərsə də, bu sorğuya cavab verilməyib. Ancaq namizədlərin irəli sürülməsi mərhələsi başa çatandan sonra məlumatlar 11 yanvar 2020-ci ildə onlayn məlumat mərkəzinə yerləşdirilib.³⁴

Bəzi komissiyalar müşahidəçilərin sorğularına cavab verməkdən imtina edərək, onları seçki komissiyalarının iclasları barədə məlumatlandırmayıblar. Məsələn, 29 sayılı Səbail seçki dairəsinin komissiya üzvləri iclasların hər həftə keçirildiyini bildirsələr də, namizədlərə iclaslar barədə məlumat verilməyib. İclasların gündəliyi barədə məlumat lövhəsinə hər hansı məlumat vurulmayıb, gündəliklə tanış olmaq istəyən müşahidəçilərin isə bu istəyi qəbul edilməyib.

Bu cür məhdudiyyətlər 16 sayılı Yasamal ikinci, 18 sayılı Nərimanov-Nizami, 19 sayılı Nərimanov birinci, 20 sayılı Nərimanov ikinci, 21 sayılı Nəsimi birinci, 22 sayılı Nəsimi ikinci, 23 sayılı Nəsimi-Səbail, 29 sayılı Səbail, 31 sayılı Suraxanı ikinci, 33 sayılı Xətai birinci, 34 sayılı Xətai ikinci, 35 sayılı Xətai üçüncü, 88 Sayılı Göyçay seçki dairələrində də qeydə alınıb.

Bir çox dairələrdə namizədlərin səlahiyyətli nümayəndələrinin DSK-ların iclaslarında iştirakına maneə törədilib, iclaslar haqqında onlara öncədən məlumat verilməyib, iclasda iştirak edən səlahiyyətli nümayəndələrin sayına məhdudiyyət qoyulub. Müşahidəçilər bu cür halları 21 sayılı Nəsimi birinci, 73 sayılı Lənkəran şəhər, 74 sayılı Lənkəran kənd, 36 sayılı Xətai dördüncü, 15 sayılı Yasamal birinci, 9 sayılı Binəqədi, 34 sayılı Xətai ikinci, 26 sayılı Sabunçu birinci, 28 sayılı Sabunçu üçüncü, 63 sayılı Sabirabad birinci seçki dairələrində qeydə alıblar.

7.3. Seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi

Seçki Məcəlləsinə əsasən Məntəqə Seçki Komissiyaları seçki dövründə seçicilərin tanış olması və əlavə dəqiqləşdirmələr aparılması üçün seçici siyahılarını səsvermə gününə azı 35 gün qalmış təqdim edir və bunun üçün müvafiq şərait yaradır.³⁵ MSK-nın təqvim planına uyğun olaraq, seçici siyahıları yanvarın 5-dək məlumat lövhələrində yerləşdirilməlidir. Qanuna əsasən seçici siyahıları səsvermə otağından kənarında, seçicilərin yaxşı görə biləcəyi və gediş-gəliş üçün asan olan yerlərdə məlumat lövhələrində yerləşdirilməlidir. Ancaq bəzi məntəqələrdə lövhələrin quruluşu və yerləşməsi qanunun tələblərinə cavab verməyib.

16 sayılı Yasamal ikinci seçki dairəsinin 4 və 11 sayılı məntəqələri Bakı Dövlət Universitetinin binasıdadır. Universitetə girişə isə yalnız tələbə bileti ilə icazə verilir. Bu səbəbdən seçicilərin

³⁴ 09 fevral 2020-ci il Milli Məclisə seçkilərlə bağlı namizədlərin siyahısı, <https://bit.ly/2FFHITO>

³⁵ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 48.

məntəqələrdə yerləşdirilən siyahılara çatımlılığı böyük ölçüdə məhdudlaşdırılıb. Oxşar hallar 22 sayılı Nəsimi ikinci seçki dairəsi ərazisində yerləşən Azərbaycan Tibb Universitetindəki seçki məntəqələrində də müşahidə edilib.

Bəzi məntəqələrdə seçici siyahılarının bu mərhələdə açıq yerlərdə yerləşdirilmədiyini müşahidə edilib. Məsələn, 15 sayılı Yasamal birinci seçki dairəsinin 14 sayılı seçki məntəqəsi, 16 sayılı Yasamal ikinci seçki dairəsinin 2 sayılı seçki məntəqəsi, 31 sayılı Suraxanı ikinci seçki dairəsinin 30 sayılı seçki məntəqəsi, 45 sayılı Abşeron seçki dairəsinin 7 sayılı seçki məntəqəsində seçici siyahıları məlumat lövhələrinə yerləşdirilməyib. Eyni hallar 22 sayılı Nəsimi ikinci seçki, 23 Nəsimi-Səbail, 29 sayılı Səbail və 110 sayılı Zaqatala seçki dairələrinin bəzi məntəqələrində də müşahidə olunub.

Bəzi məntəqələrdə seçicilər adlarını seçici siyahılarında tapa bilməyiblər. Bir çox məntəqələrdə isə seçici siyahılarında vəfat edən və xarici ölkələrə köçən şəxslərin adlarına rast gəlinib. Məsələn, 36 sayılı Xətai dördüncü seçki dairəsinin 10 sayılı məntəqəsi, 12 sayılı Qaradağ-Binəqədi-Yasamal seçki dairəsinin 2 sayılı məntəqəsi, 59 sayılı Salyan seçki dairəsinin 10 sayılı məntəqəsi, 23 sayılı Nəsimi-Səbail seçki dairəsinin 8 sayılı məntəqəsində müşahidəçilər belə hallar qeydə alıblar.

7.4. Müşahidəçilərin qeydiyyatı

Müşahidəçilərin qeydiyyatı ilə bağlı vətəndaşların MSK-ya müraciətləri əsasən yubanmadan cavablandırılıb, ərizə verən şəxslər müşahidəçi vəsiqəsi ilə ciddi məhdudiyyətlər olmadan təmin edilib. Ancaq bu qurumun iclaslarını müşahidə etmək məqsədilə xüsusi qaydada müraciət edənlərin ərizələri əsaslı səbəblər göstərilmədən rədd edib. Məsələn, SMDT-nin icraçı direktoru Məmməd Məmmədzadə, könüllüləri Əbülfəz Qurbanlı və Tural Ağayev MSK-nın iclaslarını müşahidə etmək üçün ərizə ilə müraciət etsələr də, bu qurum onların ərizələrinə rədd cavabı verib.

DSK-lara müşahidəçi olmaq üçün müraciət edən vətəndaşların ərizələrinə cavab verilməsi bəzi hallarda yubadılıb. Məsələn, 113 sayılı Şəki şəhər seçki dairəsinin sədri Rəhman Qədirzadə müşahidəçi olmaq istəyən şəxsin sənədlərini qəbul etsə də, ona siyasi təzyiqlər edərək, müşahidəçilikdən imtina etməyi, əks halda gələcəkdə işdən çıxarılacağını bildirib. Eyni qaydada təzyiqlər 117 sayılı Oğuz-Qəbələ və 81 sayılı Beyləqan seçki dairələrində də qeydə alınıb.

110 sayılı Zaqatala seçki dairəsində DSK üzvləri müşahidəçi olmaq üçün müraciət edən şəxslərə vəsiqələrin yerli icra hakimiyyəti ilə razılaşdırıldıqdan sonra veriləcəyini bildirib. Müşahidəçilərin qeydiyyatı ilə bağlı bu cür hallar 111 sayılı Zaqatala-Balakən və 58 sayılı Hacıqabul-Kürdəmir seçki dairələrində də baş verib.

Ümumiyyətlə, bu mərhələdə müşahidəçilərin həm MSK, həm də DSK-larda mövcud qeydiyyat qaydalarının köhnəldiyi, ərizələrin onlayn qaydada qəbulu ilə bağlı daha təkmil və müasir formaların gərəkliyi bir daha ortaya çıxıb.

7.5. Seçkiqabağı dövrdə şikayətlərin araşdırılması

Seçki iştirakçıları onların hüquqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) 3 gün müddətində seçki komissiyalarına, seçki komissiyalarının qərarlarından isə məhkəmələrə

şikayət edə bilirlər.³⁶ Təşviqat dövründə DSK-lara daxil olan şikayətlər əsasən erkən təşviqat, namizədlərin plakatlarının məhv edilməsi, icra strukturlarının namizədlərə təzyiq göstərməsi, onların seçicilərlə görüşlərinə müdaxilə etməsi halları ilə bağlı olub.

Rəsmi açıqlamaya görə, MSK təşviqat qaydalarının pozulması ilə bağlı 13 şikayətə baxaraq, 7 şikayətçinin müraciəti təmin edərək, 6 şikayətçinin müraciətini təmin etməyib. Bu dövrdə 3 namizədə xəbərdarlıq edilib. Bu şikayətlərdən altısı bir namizədə qarşı olub. Belə ki, 112 sayılı Qax seçki dairəsindən ikisi namizəd olmaqla 6 nəfər şəxs deputatlığa namizəd Əhməd Şahidovun hərbiçilər qarşısında çıxışının təşviqat qaydalarını pozduğunu iddia edərək, MSK-ya şikayət veriblər. MSK şikayətləri əsaslı sayaraq Əhməd Şahidova xəbərdarlıq edib.

29 sayılı Səbail seçki dairəsindən namizəd Bəxtiyar Hacıyev yanvarın 24-də digər namizəd Nigar Arpadarainin qanunvericiliyə zidd olaraq 6 sayılı məktəbdə müəllimlərlə görüş keçirməsi ilə bağlı DSK-ya şikayət verib. Eyni zamanda Nigar Arpadarai təşviqat kampaniyasının qaydalarını pozaraq erkən təşviqat apardığı iddiası ilə Bəxtiyar Hacıyevdən şikayət verib. DSK hər iki namizədə xəbərdarlıq edib.

31 sayılı Suraxanı ikinci seçki dairəsindən Milli Dirçəliş Hərəkatı Partiyasının sədri, deputatlığa namizəd Fərəc Quliyev eyni dairədən namizəd Mehman Hüseynovla görüşərək, ona namizədliyini geri götürməsi qarşılığında 15000 AZN məbləğində pul təklif edib. Mehman Hüseynov bu halla bağlı audioyazını MSK-ya təqdim edərək, Fərəc Quliyevin namizədliyinin ləğvi və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə müraciət edib. Baş Prokurorluğun araşdırmasından sonra MSK Fərəc Quliyevə xəbərdarlıq etməklə kifayətlənib və onun namizədliyinin ləğvi ilə bağlı məhkəməyə müraciət etməyib.

VIII. Seçki günü üzrə müşahidələr

8.1. Seçki günü müşahidə metodologiyası və müşahidəçilərin yerləşməsi

2008-ci ildən başlayaraq, SMDT yerli seçki müşahidəçiliyi üzrə dünyanın sınaqlanmış monitoring metodologiyası olan Statistika Əsaslanmış Müşahidədən (SƏM) istifadə edir. Bu metodologiyanın əsasını müşahidə üçün seçki məntəqlərinin təsadüfi yolla seçilməsi, bu zaman milli statistik təmsilçilik göstəricilərinə əsaslanma təşkil edir. Metodologiya həmçinin müşahidəçilərə təqdim edilən sorğu anketləri əsasında gün ərzində seçki hərəkatlarının – məntəqənin açılışı, səsvermə, seçici fəallığı və səsərin sayılması proseslərinin keyfiyyətini milli səviyyədə sistemli və sürətli texnologiyası əsasında dəyərləndirməyə imkan verir.

SMDT seçki günü milli təmsilçilik qaydasında təsadüfi seçilmiş 150 seçki məntəqəsində könüllü müşahidəçilər vasitəsilə məlumat toplayıb. Bununla da SMDT ölkə üzrə keçirilən seçkinin hüquqi keyfiyyəti ilə bağlı ictimaiyyətə dəqiq və ətraflı məlumat vermək imkanı əldə edib. Qeyd edək ki, SMDT -nin istifadə etdiyi SƏM metodou əsasında 150 seçki məntəqəsi MSK-nın açıqladığı 5573³⁷ seçki məntəqəsi arasından təsadüfi yolla (püşkatma qaydasında) seçilərək müəyyən edilib, bununla da ölkənin bütün bölgələrini əhatə etməklə qərəzlilik ehtimalını aradan qaldırıb. Bu zaman coğrafi təmsilçilik qaydası qorunaraq, bütün bölgələr və əksər seçki dairələri əhatə olunub.

³⁶ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 112

³⁷Mərkəzi Seçki Komissiyası Milli Məclisə seçkilərə yekun vurub, <https://bit.ly/3hOCORm>

8.2. Seçki məntəqələrinin təşkili və açılışı

Müşahidəçilər səsvermə başlamazdan öncə seçki məntəqələrinin təşkili və açılması zamanı cüzi çatışmazlıqlar qeydə alıblar. Məsələn, seçki məntəqələrinin 8.3 faizində seçki qutuları möhürlənməzdən öncə boş olması müşahidəçilərə nümayiş etdirilməyib. Eyni zamanda seçki məntəqələrinin 24.8 faizində qeydiyyatda olan seçicilərin sayı elan olunmayıb. Seçki məntəqələrinin 27.6 faizində isə qəbul edilmiş seçki bülletenlərinin sayı müşahidəçilərə elan olunmayıb. Seçki məntəqələrinin 15.2 faizində seçki məntəqəsinin quruluşunun prosesin müşahidəsi üçün əlverişli olmayıb. Seçki məntəqələrinin 9 faizində səsvermə vaxtından gec başlayıb.

SMDT hesab edir ki, seçki günü ilkin mərhələdə qeydə alınmış pozuntular əsasən texniki səciyyə daşımaqla seçki komissiya üzvlərinin qaydaları zəif bilməsi ilə bağlıdır. Bununla belə bəzi seçki komissiya üzvləri qaydaların düzgün icrası ilə bağlı müşahidəçilərin iradlarına məhəl qoymayaraq, səsverməyə hazırlıq prosesində səhlənkarlıq nümayiş etdiriblər.

8.3. Səsvermə prosesi

Müşahidəçilər 9 fevral 2020-ci il parlament seçkilərində səsvermə prosesində ənənəvi qanun pozuntuları qeydə alıblar. Bu hallar qanunla nəzərdə tutulmuş seçki hərəkətlərinə əməl edilməməsinə yönələrək, kütləvi və məqsədyönlü şəkildə baş verib. Nəticədə pozuntular xarakter etibarilə seçki prosesinin qanuniliyinə və səsvermənin nəticələrinə mənfi təsir edib. SMDT ölkə üzrə qeydə alınmış pozuntuları aşağıdakı qaydada qruplaşdırıb:

Pozuntunun adı	Məntəqə sayı (faizlə)
Seçicilərin barmaqları yoxlanılmadan səsverməyə buraxılması	48.6
Adı seçici siyahısında olmayan seçicilərin səsverməyə buraxılması	47.9
Seçici siyahısını imzalamadan seçicilərin səsverməyə buraxılması	18.3
Səsvermə zamanı gizliliyin pozulması	35.2
Bir şəxsin bir-neçə dəfə səsvermədə iştirakı	29.6
Seçki qutusuna saxta bülletenlərin atılması	21.8
Seçicilərin qrup halında səsverməyə gətirilməsi	42.3

8.4. Seçici fəallığı

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər təsadüfi seçilmiş məntəqələrdə seçki qutusunda bülleten atmış hər bir seçicinin sayını hesablayıblar. Ancaq əvvəlki seçkilərdən fərqli olaraq MSK seçki günü seçici fəallığı ilə rəsmi məlumatları hər bir seçki məntəqəsi üzrə deyil, yalnız seçki dairələri üzrə açıqlayıb. Bununla da SMDT seçki günü axşamı və növbəti gün ərzində seçici fəallığı ilə bağlı müşahidəçilərin olduğu məntəqələrdən daxil olan rəqəmlərlə rəsmi məlumatlar arasında müqayisə apara bilməyib.

Qeyd edək ki, 2018-ci ildə SMDT müşahidəçilərin verdiyi rəqəmlərlə MSK-in gün ərzində məntəqə seçki komissiyaları səviyyəsində açıqladığı rəsmi rəqəmləri müqayisə etmiş, bu rəqəmlər arasında əhəmiyyətli dərəcədə uyğunsuzluqlar aşkar etmişdi. Bununla da 2020-ci il seçkilərində seçici fəallığı üzrə göstəricilərin məntəqə seçki komissiyaları səviyyəsində açıqlanmaması MSK-nın açıqladığı rəsmi nəticələrini həm şübhə altına alır, həm də seçki günü şəffaflığı təmin etmədiyini göstərir. Sonrakı günlərdə SMDT MSK-nın açıqladığı rəsmi protokol məlumatlarını təhlil edib və rəsmi seçici fəallığı üzrə yalnız seçki gününün sonunda məntəqə səviyyəsində açıqlanan rəqəmlər üzrə müqayisəli təhlil apara bilib. Aparılan təhlillər zamanı seçici fəallığı ilə bağlı aşağıdakı çatışmazlıqlar müəyyən edilib:

- *Əlavə məntəqələrdə seçici fəallığı*

MSK-nın rəsmi veb saytında olan məlumatların təhlili əsasında, 9 fevral 2020 Milli Məclisə keçirilən növbədənənar seçkilərə 5 gün qalmış 51 seçki dairəsində 131 məntəqə əlavə olunub. Bu məntəqələr əsasən hərbi hissələr və cəzaçəkmə müəəsisələrində yaradılıb. Ölkə üzrə MSK-nın açıqladığı ortalama seçici fəallığı 47.8% təşkil etdiyi halda 131 əlavə məntəqədə ortalama seçici fəallığı 96,7% qeydə alınıb. Daha ətraflı 1 sayılı əlavədən tanış ola bilərsiniz.

- *Seçici fəallığı üzrə rəqəmlərin dəyişdirilməsi*

Seçki günü 18 seçki dairəsində saat 17:00 üçün MSK-nın açıqladığı seçici fəallığı üzrə rəqəmlər saat 19:00 üçün açıqlanan rəqəmlərdən yüksək olub. Bu uyğunsuzluq seçici fəallığı üzrə rəqəmlərin sonradan dəyişdirildiyini iddia etməyə əsas verir.

Dairə	17:00 üzrə seçici fəallığı	19:00 üzrə seçici fəallığı
8 saylı Binəqədi birinci SD	30.9%	30.4%
15 saylı Yasamal birinci SD	38.4%	22.2%
16 saylı Yasamal ikinci SD	38.9%	28.0%
17 saylı Yasamal üçüncü SD	29.4%	17.5%
19 saylı Nərimanov birinci SD	45.4%	42.1%
23 saylı Nəsimi-Səbail SD	25.3%	25.0%
26 saylı Sabunçu birinci SD	42.4%	41.9%
29 saylı Səbail SD	35.6%	30.6%
41 saylı Sumqayıt birinci SD	40.6%	26.4%
42 saylı Sumqayıt ikinci SD	40.6%	34.3%

43 saylı Sumqayıt üçüncü SD	40.8%	36.5%
44 saylı Sumqayıt-Xızı SD	46.1%	34.8%
47 saylı Mingəçevir SD	33.9%	23.1%
51 saylı Qusar SD	52.7%	52.6%
79 saylı İmişli SD	42.9%	30.8%
81 saylı Beyləqan SD	51.3%	49.3%
105 saylı Tovuz SD	50.6%	47.4%
125 saylı Zəngilan-Qubadlı SD	40.2%	31.8%

- *Şübhəli seçici fəallığı göstəriciləri*

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər məntəqələrin 35%-də rəsmi protokollarda əks olunmuş seçici fəallığı rəqəmlərindən 50% aşağı rəqəmlər qeydə alıblar.

SMDT müxtəlif dairələrdə şübhə doğuran bənzərlikdə seçici fəallığı qeydə alıb. Məsələn, 36 məntəqədə 100 faiz və 73 məntəqədə isə 95-99 faiz seçici fəallığı qeydə alınıb. Bu məntəqələrin hamısında seçki dairəsi üzrə lider namizədlər qalib gəliblər.

SMDT 14 seçki dairəsində (34, 36, 37, 38, 39, 40, 48, 58, 66, 88, 92, 116, 118, 119 saylı seçki dairələrində) seçki məntəqələri üzrə seçici fəallığını bəzən tamamilə eyni, bəzi hallarda isə əksər məntəqələrdə bir-birinə şübhəli dərəcədə yaxın səviyyədə qeydə alıb. Umumiyyətlə isə SMDT-nin seçki günü rəsmi məlumatlar əsasında apardığı təhlil nəticələri barədə daha geniş məlumatı SMDT-nin veb sahifəsindən əldə etmək olar³⁸

8.5. Səslərin sayılması

Müşahidəçilər səsvermə başa çatdıqdan sonra seçki bülletenlərinin sayılması zamanı prosesin qanuniliyinə mənfi təsir edən ciddi pozuntular qeydə alıblar.

SMDT bu mərhələ üzrə qeydə alınmış pozuntuları ölkə üzrə aşağıdakı kimi qruplaşdırıb:

Pozuntunun adı	Məntəqə sayı (faizlə)
İstifadə olunmamış bülletenlərin sayılıb ləğv edilməməsi	30.6%
Səsvermənin nəticələrinin protokollarda yanlış əks olunması	52.4%
Səslərin sayılması prosesinin açıq keçirilməməsi	38.1%
Protokolun surətinin müşahidəçilərə verilməməsi	37.3%

³⁸ SMDT-nin seçici fəallığı üzrə şübhəli nəticələrə dair müşahidələri, <https://bit.ly/3hRlo6r>

Ümumiyyətlə, seçki günü üzrə müşahidələrin xülasəsi göstərir ki, seçki məntəqələrinin 32.2 faizində müşahidəçilərin fəaliyyətinə maneələr yaradılıb. Seçki məntəqələrinin 40.9 faizində isə kənar şəxslər (polis, icra hakimiyyəti və bələdiyyə nümayəndələri, büdcə təşkilatlarının əməkdaşları və kimliyi qeyri-müəyyən digər şəxslər) səsvermə və səsərin sayılması prosesinə müdaxilə ediblər. Seçki məntəqələrinin 10.8 faizində isə səsvermə və ya səsərin sayılması prosesinin dayandırılması hallarını qeydə alıb.

8.6. Protokol məlumatlarının təhlili

SMDT protokol əldə olunmasında ciddi nöqsanlar olduğu üçün seçki məntəqələrində çalışmış müşahidəçilərdən topladığı 89 yekun protokolla MSK-nın eyni məntəqələr üzrə elan etdiyi rəsmi məlumatların müqayisəli təhlilini aparıb. Müqayisə əsasında aşağıdakı nəticələr əldə edilib:

- 60 seçki məntəqəsi üzrə protokol məlumatları MSK-nın saytında yerləşdirilmiş məlumatlarla uyğun olub;
- 29 məntəqə üzrə protokol məlumatları və MSK-nın saytında olan məlumatlar arasında isə uyğunsuzluq müəyyən edilib. Həmin uyğunsuzluqlar əsasən məntəqələr üzrə seçicilərin sayı, seçici fəallığı, lider namizədin səsələri və ikinci yeri tutan namizədin səsələrinin sayı üzrə rəqəmləri əhatə edib.

Bu cür uyğunsuzluqlara dair nümunələr:

- 15 sayılı Yasamal birinci seçki dairəsi 24 sayılı seçki məntəqəsinin yekun protokolunda seçicilərin ümumi sayı 1446 nəfər göstərildiyi halda MSK-nın saytında həmin rəqəm 1500 nəfər göstərilib.
- 108 sayılı Ağstafa seçki dairəsinin 17 sayılı seçki məntəqəsinin protokolunda seçicilərin ümumi sayı 1489 nəfər göstərildiyi halda MSK bunu 1448 nəfər kimi göstərib.
- 40 sayılı Kəpəz ikinci seçki dairəsinin 6 sayılı seçki məntəqəsində seçki bülleteni almış seçicilərin sayı 309 nəfər göstərildiyi halda MSK-nın saytında həmin rəqəm 669 nəfər kimi göstərilib.
- 16 sayılı Yasamal ikinci seçki dairəsi 9 sayılı seçki məntəqəsinin protokolunda seçki bülleteni almış seçicilərin sayı 139 nəfər göstərildiyi halda MSK həmin rəqəmi 439 nəfər göstərib.
- 50 sayılı Abşeron-Qobustan seçki dairəsinin 41 sayılı seçki məntəqəsinin protokolunda ikinci yer tutan namizədin səsələrinin sayı 26 nəfər göstərildiyi halda MSK-nın saytında həmin rəqəm 66 nəfər kimi qeyd edilib.
- 23 sayılı Nəsimi-Səbail seçki dairəsinin 31 sayılı seçki məntəqəsinin yekun protokolunda ikinci yer tutan namizədin səsələrinin sayı 188 nəfər göstərildiyi halda MSK-nın saytında həmin rəqəm 40 nəfər kimi qeyd edilib.

8.7. MSK-nın veb kameraları üzrə müşahidələr

MSK 9 fevral 2020-ci il Milli Məclisə keçirilən növbədənənar seçkilər zamanı seçki günü 1000 məntəqədə seçki prosesinin gedişatını müşahidə kameraları vasitəsilə canlı yayımlayıb. SMDT bu video görüntülərin də müşahidəsini apara bilib.

SMDT ilə əməkdaşlıq edən 5 nəfər vətəndaşdan ibarət komanda təlimə cəlb olunub, seçki günü məntəqələrdə səsvermə və səs sayma proseslərinin qaydaları və müşahidəçinin peşəkarlıq prinsipləri ilə tanış olublar. Bundan sonra müşahidəçilər komandası 1000 məntəqə arasında püşkatma yolu ilə seçilmiş 175 məntəqədə onlayn müşahidə aparıblar. Hər bir məntəqə üzrə püşkatma vasitəsilə səsvermə prosesindən 3, səs sayma prosesindən isə 1 saat seçilib və müşahidə zamanı həmin 4 saat diqqət mərkəzində olub.

Nəticədə, rəsmi müşahidə kameraları vasitəsilə müşahidə edilən məntəqələrin 21 faizində prosedural pozuntular qeydə alınıb. Bir neçə seçki dairəsinin (1, 2, 8, 15, 41, 42, 46, 113 sayılı seçki dairələrinin) məntəqələrində isə seçki qutularına topa bülleten atılması, bir şəxsin bir neçə dəfə səsverməsi, səs sayma prosesi zamanı məntəqə seçki komissiya üzvlərinin prosesə bülleten əlavə etməsi və seçicilərin səsvermə məntəqələrinə qrup halında gətirilməsi kimi kobud seçki pozuntularına dair əlamətlər müşahidə edilib.

SMDT-nin MSK-nın veb-kameraları vasitəsilə müşahidə etdiyi məntəqələrdə seçki günü qeydə alınan pozuntuların nisbəti aşağıdakı kimi olub

Pozuntu	Nisbət
Seçki qutularına topa bülleten atılması	41%
Seçicilərin qruplar halında səsvermə məntəqəsinə gətirilməsi	27%
Bir şəxsin bir neçə dəfə səsverməsi	15%

8.8. Seçki günü təzyiqlər

SMDT seçki gün seçki iştirakçılarına qarşı seçki komissiya üzvləri, yerli icra strukturları və polis orqanları təmsilçilərinin təzyiq hallarını araşdıraraq, bu halların seçki prosesinin qanuniliyinə xələl gətirdiyini müəyyən edib.

Dəqiqləşdirilmiş halları üzrə məlumatlar:

- 21 sayılı Nəsimi birinci seçki dairəsinin 8 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Sərvin Aslanov qrup altında səsverməyə gəlmiş şəxslərin işğal altındakı rayonlardan məcburi köçkünlər olduğunu müəyyən edib və səsvermədə iştiraklarına etiraz edib. Bu zaman özünü Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin əməkdaşı kimi təqdim edən şəxs ona yaxınlaşaraq, səsverməyə mane olmamasını tələb edərək, ona psixoloji təzyiq göstərib.

- 113 sayılı Şəki şəhər seçki dairəsinin 16 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Abdüləli Əlixanadəyə Şəki Rayon Təhsil Şöbəindən zəng vurulub, seçki məntəqəsini tərk etməsini tələb ediblər. Ona əks təqdirdə işdən çıxarılacağı bildirilib.
- 32 sayılı Suraxanı üçüncü seçki dairəsinin 2 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Namiq Kərimov ikinci dəfə səs vermək istəyən seçiciyə etiraz edib. Ancaq digər müşahidəçilər, habelə seçki komissiya üzvləri ona məhəl qoymayıb, seçki məntəqəsindən uzaqlaşdırılacağı ilə hədələyiblər.
- 75 sayılı Lənkəran-Masallı seçki dairəsinin 21 sayılı seçki məntəqəsinə seçicilərin qrup halında gətirilməsinə etiraz edən müşahidəçi Kazım Həsənov təzyiqlərə məruz qalıb. MəSK sədri onun seçki qutusundan 30 metr məsafədə durmasını tələb edib və səmərəli müşahidə aparmasına imkan verməyib.
- 16 sayılı Yasamal ikinci seçki dairəsinin 9 sayılı seçki məntəqəsində MəSK sədri Sədaqət Seyidzadə və digər komissiya üzvləri müşahidəçi Günay Bodurova ilə kobud davranaraq onun seçki qutusuna yaxın məsafədə müşahidə aparmasına icazə verməyib. Müşahidəçi seçki məntəqəsinə daxil olan şəxslərin barmaqlarının yoxlanmasını telefonla videoya çəkmək istəyərkən MəSK sədri hücum edərək telefonu əlindən alıb. Sonradan beynəlxalq müşahidəçiləri müdaxiləsi ilə telefon müşahidəçiyə geri qaytarılıb.
- 26 sayılı Sabunçu birinci seçki dairəsi 29 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Novruz Qocayev seçicilərin qrup halında səsverməyə gətirilməsinə və adları seçici siyahısında olmadığı halda səsvermədə iştiraklarına etiraz edib. Bundan sonra MəSK sədrinin müraciəti əsasında Dairə Seçki Komissiyasından gəlmiş nümayəndə müşahidəçi sorğu-sual etməyə başlayıblar. Onun barəsində akt tərtib edilib və polislər vasitəsilə müşahidəçi məntəqədən uzaqlaşdırıb.
- 67 sayılı seçki dairəsinin 5 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Anar Məlikov səslərin sayılması başa çatdıqdan sonra yekun protokolu istəsə də ona verilməyib. Bu səbəbdən o, DSK-ya şikayətə gedib. DSK sədri isə onun şikayətini dinləməyib, əksinə polis çağıraraq, Məlikovu polis şöbəsinə aparıblar. Müşahidəçi gecə 22.00-da sərbəst buraxılıb.
- 76 sayılı Lənkəran-Astara seçki dairəsinin 16 sayılı məntəqəsində məşvərətçi səs hüquqlu MəSK üzvü Jalə Bayramovaya fiziki təzyiq göstərilib. O, seçki prosesi ilə bağlı çəkilmiş apararkən tanımadığı Azadə Kərimova adlı şəxs ona hücum edərək başına və üzünə fiziki xəsarətlər yetirib. Bayramova baş verən hadisə ilə bağlı polisə izahat təqdim etsə də, Azadə Kərimova məsuliyyətə çəlb olunmayıb.
- 79 sayılı İmişli seçki dairəsinin 14 sayılı seçki məntəqəsində adları seçici siyahısında olmayan şəxslər qrup halında səsverməyə gətirilib. Namizəd Ziya Rzayev və bəzi müşahidəçilər buna etiraz etdikdə MəSK sədri və digər komissiya üzvləri ilə namizəd arasında gərginlik yaşanıb. MəSK sədrinin çağırışı ilə İmişli Rayon Polis idarəsi əməkdaşları məntəqəyə gələrək, etiraz edən şəxsləri uzaqlaşdırıblar.
- 82 sayılı Ağcabədi seçki dairəsinin 38 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Mirbaba Mirzəyev qutuya topa bülleten atılmasına etiraz etdiyi üçün bülletenləri atan naməlum şəxslərlə mübahisəsi yaranıb və həmişə şəxslər məntəqənin otağında onu vəhşicəsinə döyüblər.
- 76 sayılı Lənkəran – Astara seçki dairəsinin 30 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Kamran Məmmədli məntəqədə video çəkiliş apardığı üçün MəSK sədri Ramiz Əliyevlə mübahisəsi

yanarib. Əliyev müşahidəçinin mobil telefonla çəkiliş aparmasına etiraz edərək onun sifət nahiyəsinə iki dəfə şillə ilə vurmuş, müşahidəçinin mobil telefonunun əlindən alaraq, onu məntəqədən uzaqlaşdırıb. Bu seçki dairəsinin 11 saylı seçki məntəqəsində müşahidəçi Əbülfət Baxşəli də fiziki təzyiqlərə məruz qalıb. Məntəqədə olan 5-6 kənar şəxs ona və jurnalist Elməddin Şamilzadəyə müxtəlif zərbələr vuraraq, bədən xəsarətləri yetriblər.

- 9 saylı Binəqədi ikinci seçki dairəsinin 14 saylı seçki məntəqəsində səsli ayılması zamanı MnSK sədri Məsud Babayev qanunsuz olaraq, məntəqənin yerləşdiyi otağın qapısını açıb və dörd nəfər mülki geyimli şəxsi içəri dəvət edib. Mülki geyimli şəxslər bu dairədən olan namizəd Ülvi Həsənlı və video çəkiliş apararı bloqçu Əli Səfərliyə hücum ediblər. Onları zorla seçki məntəqəsindən çölə çıxararaq, onları ərazidən uzaqlaşdırmağa çalışıblar. Təzyiqə məruz qalan hər iki şəxs polisə müraciət etsə də, MnSK sədri-nin hazırladığı akt əsasında polislər onları seçki məntəqəsinin qarşısından uzaqlaşdırır. Ülvi Həsənlı MnSK sədrinin pencəyinin cibində topa bülleten saxlamasının şahidi olduğunu, pencəyini kənardan nümayiş etdirməsini tələb etdiyini bildirib.
- 8 saylı Binəqədi birinci seçki dairəsinin 38 saylı seçki məntəqəsində MnSK üzvləri müşahidəçi Məryəm Atakişiyevaya seçici siyahıları ilə tanış olmağa icazə verməyib. Bu halla bağlı video material hazırlayıb sosial mediada yayan jurnalist Rafael Hüseynzadə MnSK üzvlərinin təzyiqə məruz qalıb. MnSk sədri seçki məntəqəsinə polis çağıraraq, jurnalist məntəqədən uzaqlaşdırıb.
- 35 saylı Xətai üçüncü seçki dairəsinin 35 saylı seçki məntəqəsində müşahidəçi Şəmistan Həziyev videoçəkiliş apardığına görə MnSK sədri məntəqəyə polis dəvət etmiş, polisə müşahidəçinin çəkiliş aparmaq hüquqlarını izah etdikdən məntəqəni tərk etmişdir. Ancaq polis əməkdaşı məntəqədə olduğu müddətdə seçki prosesi dayandırılmayıb, səsvermə prosesi davam etdirilib.
- 17 saylı Yasamal üçüncü seçki dairəsinin 22 saylı seçki məntəqəsində səsvermə prosesi başa çatdıqdan təxminən 2 saat sonra seçki qutuları açılıb və səsli sayılmağa başlayıb. Bu müddət ərzində MnSK sədrinin göstərişi ilə məntəqəyə daxil olmuş polis əməkdaşları bütün müşahidəçiləri çölə çıxarıblar.
- 76 saylı Lənkəran-Astara seçki dairəsinin 14 saylı seçki məntəqəsində müşahidəçi olan Xanım Mustafayevanın MnSK sədri Uzrayə Əsədzadə ilə mübahisəsi yaranıb. Bu zaman MnSk sədri müşahidəçiyə hücum edərək, onun başına bir neçə zərbə vurub.

IX. Seçki sonrası şikayətlər və rəsmi nəticələr

9.1. MSK-nın elan etdiyi nəticələr

10 fevral 2020-ci ildə MSK seçkilərlə bağlı ilkin nəticələrini açıqlayıb.³⁹ Açıqlamada 118 seçki dairəsinin 4823 məntəqəsindən, yəni məntəqələrin 87%-indən nəticələrin əldə edildiyi və lider namizədlərin müəyyənləşdirildiyi bildirilib. 7 seçki dairəsində isə - 17 saylı Yasamal üçüncü seçki dairəsi, 35 saylı Xətai üçüncü seçki dairəsi, 44 saylı Sumqayıt-Xızı seçki dairəsi, 42 saylı Sumqayıt ikinci seçki dairəsi, 77 saylı Astara seçki dairəsi, 123 saylı Kəlbəcər seçki dairəsi və

³⁹MSK seçkilərin ilkin nəticələrini açıqladı, <https://bit.ly/32Pkrp>

125 sayılı Zəngilan-Qubadlı seçki dairəsindən lider namizədlərin müəyyənləşmədiyini qeyd edilib.

İlkin nəticələrə əsasən, lider namizədlərdən 66-ı Yeni Azərbaycan Partiyası, 43-ü bitərəf, 3-ü Vətəndaş Həmrəyi Partiyası, 1-i Böyük Quruluş Partiyası, 1-i Demokratik İslahatlar Partiyası, 1-i Ana Vətən Partiyası, 1-i Vəhdət Partiyası, 1-i Azərbaycan Demokratik Maarifçilik Partiyası, 1-i Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının təmsilçisi və 43-ü isə bitərəfdir.

MSK 13 fevral 2020-ci ildə keçirdiyi iclasında 4 seçki dairəsi – 33 sayılı Xətai birinci, 35 sayılı Xətai üçüncü, 74 sayılı Lənkəran kənd və 80 sayılı İmişli-Beyləqan seçki dairələrinin nəticələrini ləğv edib. Qurum qeyd edilən seçki dairələrinin nəticələrinin ləğv olunmasının əsası kimi əsasən aşağıdakı halları göstərib:

- müqayisəli araşdırma nəticəsində səsvermədə iştirak etmiş seçicilərlə bağlı statistik göstəricilər və namizədlər arasında səsərin bölünməsinə dair məlumatlarda uyğunsuzluqların müəyyən edilməsi;
- protokolların seçki məntəqəsində tərtib edilməməsi;
- səsvermənin nəticələrinin seçki məntəqələrində elan edilməməsi;
- protokolların surətinin müşahidəçilərə verilməməsi;
- seçki prosesinə müdaxilə edilməsi hallarının təsbit edilməsi;
- Qeyd edilən pozuntuların seçicilərin iradəsini müəyyənləşdirməyə imkan verməməsi.

Bundan başqa MSK 328 seçki məntəqəsində seçkilərin nəticələrini etibarsız hesab edib. Məntəqələrdə nəticələrin etibarsız hesab edilməsinə səbəb olan hallar nəticələri etibarsız hesab edilən dairələrin məntəqələrində baş verən pozuntularla oxşardır. Sadəcə MSK etibarsız hesab edilən seçki məntəqələrinin dairənin nəticələrini ləğv etmək üçün yetərli olmadığı qənaətinə gəlib. Məsələn, 11 sayılı Qaradağ-Binəqədi-Yasamal seçki dairəsinin 11, 125 sayılı Zəngilan-Qubadlı seçki dairəsinin 11, 34 sayılı Xətai ikinci seçki dairəsinin 7, 29 sayılı Səbail seçki dairəsinin 6, 79 sayılı İmişli seçki dairəsinin 5, 30 sayılı Suraxanı birinci seçki dairəsinin 5, 23 sayılı Nəsimi-Səbail seçki dairəsinin 4, 32 sayılı Suraxanı üçüncü seçki dairəsinin 3 məntəqəsi üzrə seçkilərin nəticələri etibarsız hesab edilib.

MSK-nın 25 fevral 2020-ci ildə keçirilən iclasında Milli Məclisinə seçkilərdə ümumi yekunların müəyyən olunmasına dair protokolun tərtib olunması haqqında qərar qəbul edilib.⁴⁰ Bu qərarla Milli Məclisə keçirilmiş seçkilərin ümumi yekunlarının müəyyən olunması üçün DSK-ların səsvermənin yekunlarına dair protokolları və digər seçki sənədlərinin yoxlanılması başa çatmış hesab edilib. MSK həmçinin seçkilərin hazırlanması, keçirilməsi və nəticələrin müəyyən olunması zamanı fəaliyyətlərində yol verdikləri nöqsanlara görə 87 seçki məntəqəsinin məntəqə seçki komissiyalarının buraxıldığını elan edib.⁴¹

MSK-nın yekun protokoluna görə seçici siyahılarına daxil edilmiş seçicilərin ümumi sayı 53590152 nəfər, səsvermədə iştirak edən seçicilərin sayı isə 25101353 nəfər olub.

MSK eyni gündə seçkilərin ümumi yekunları barədə protokolun təsdiq edilməsi və seçkilərin yekunlarının təsdiq olunması üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə təqdim edilməsi haqqında qərar qəbul edib.⁴²

⁴⁰ MSK-nın 33/441 sayılı qərarı, 25 fevral 2020-ci il, <https://bit.ly/2ZYTGP5>

⁴¹ 2020-ci il fevralın 9-da keçirilmiş Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərdə tərkibi buraxılmış məntəqə seçki komissiyalarının siyahısı, <https://bit.ly/3chODq6>

⁴² MSK-nın 33/441 sayılı qərarı, 25 fevral 2020-ci il, <https://bit.ly/2ZWEphA>

9.2. Şikayətlərə baxılması prosesi

Seçki Məcəlləsinə görə seçki iştirakçıları onların hüquqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) 3 gün müddətində seçki komissiyalarına, aşağı seçki komissiyalarının qərarlarından yuxarı seçki komissiyalarına, yuxarı seçki komissiyalarının qərarlarından isə apelyasiya məhkəmələrinə, apelyasiya məhkəmələrinin qərarlarından kassasiya məhkəməsinə şikayət verə bilərlər.⁴³

Şikayətlər Mərkəzi Seçki Komissiyasının nəzdində 9 nəfərdən, DSK-ların nəzdində isə 3 nəfərdən ibarət ekspert qrupları tərəfindən baxılır. Ekspert qruplarının əsasən komissiya üzvləri və işçilərindən təşkil olunması, kənar ekspertlərin komissiyaların tərkibinə daxil edilməməsi onların müstəqilliyini sarsıdan əsas faktordur.

a) DSK-lara şikayətlər

9 fevral 2020-ci il parlament seçkiləri günü iddia olunan pozuntular və seçkilərin nəticələri ilə bağlı şikayətlərin böyük əksəriyyəti MSK-ya göndərilib. MSK isə şikayətlərin aiddiyyat qaydalarının pozulması ilə göndərildiyini əsas götürərək, şikayətləri DSK-lara geri göndərib. Bu səbəbdən DSK-ların baxdığı işlərin böyük əksəriyyəti MSK-nın aiddiyyatı üzrə göndərdiyi şikayətlər olub.

DSK-lar seçki pozuntuları ilə bağlı 500-dən çox müraciət qəbul edib ki, bu müraciətlərin heç birində şikayətçilərin iddiaları təmin edilməyib. Şikayətlərdə əsasən seçki günü baş verən pozuntular – bir nəfərin birdən çox səs verməsi, qrup halında şəxslərin bir məntəqədən digərinə aparılaraq səs vermələri, seçki qutularına topa bülletenlərin atılması, qeydiyyatda olmayan şəxslərin səsvermədə iştirak etməsi, müşahidəçilərə təzyiqlər, səsvermənin nəticələrinin protokollarda düzgün əks olunmaması, MnSK-ların, o cümlədən DSK-ların səsvermənin yekunları ilə bağlı protokolları verməkdən imtina etməsi və digər hallarla bağlı olub.

DSK-lar iş üzrə şikayətçilərin təqdim etdiyi pozuntu faktlarını, bu faktları təsdiq edəcək videogörüntüləri, protokolları, aktları və digər sübutları araşdırmadan, iş üzrə şahidləri çağıraraq dinləmədən, şikayətçilər tərəfindən irəli sürülən vəsatətləri təmin etmədən və sonda gəldiyi nəticəni ağlabatan şəkildə əsaslandırmadan şikayətləri təmin etməkdən imtina edib.

b) MSK-ya şikayətlər

DSK-ların qərarlarından, hərəkət hərəkətsizliklərindən şikayətlər MSK-ya verilir. 9 fevral növbədən kənar parlament seçkiləri ilə bağlı seçki günü baş verən hüquq pozuntuları və seçkilərin nəticələri ilə bağlı MSK ən az 397 şikayət qəbul edib ki, bu işlərin böyük çoxluğunu baxılması üçün DSK-ya göndərib. Bu səbəbdən qeyd edilən 397 şikayətin yarısı DSK-ya öncə verilən şikayətlərdir və DSK-lar onlara baxdıqdan sonra iddiaçılar yenidən MSK-ya müraciət edəblər.

MSK baxdığı şikayətlərdən yalnız dördü üzrə baş verən pozuntuların seçki dairəsinin nəticələrinə təsir etdiyi qənaətinə gəlib və 4 seçki dairəsində nəticələri ləğv edib. Bunda başqa

⁴³ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi, Maddə 112.1, 112.3,

MSK müxtəlif dairələrdən 100-dən çox seçki məntəqəsində nəticələri ləğv etsə də, bu hal dairələrin ümumi nəticələrinə təsir göstərməyib.⁴⁴

SMDT-nin müşahidələri göstərir ki, MSK-nın şikayətləri araşdırıb qərar verməsi formal xarakter daşıyır. Belə ki, şikayətlərin mahiyyəti üzrə araşdırılması, pozuntu hallarına dair materialların, o cümlədən video görünüşlər və aktların öyrənilməsi ətraflı şəkildə baş verməyib. Qurumun qərar qəbul etməsi prosesi sürətlə, şikayətə baxılması qaydalarına formal riayət etməklə keçirilib.

MSK-da şikayətlərin araşdırılması zamanı əvvəlki seçkilərdə müraciətlərin araşdırılması zamanı qeydə alınan çatışmazlıqlar bu seçkilərdə də müşahidə edilib. Avropa Məhkəməsinin 2005 və 2010-cu illərdə Azərbaycanda keçirilən parlament seçkiləri ilə bağlı Avropa Konvensiyasının 1 sayılı protokolunun pozuntusuna gətirib çıxaran hallar - seçki komissiyalarının şikayətləri və təqdim edilən sübutları heç bir səbəb göstərmədən rədd etməsi, ərizəçilər əleyhinə verilən açıqlamalar və şahid ifadələrinin onların həqiqiliyi və etibarlılığı araşdırılmadan sübut kimi qəbul edilməsi, vəsatətlərin əqlabatən əsas göstərilmədən təmin edilməməsi və digər hallar bu seçkilərdə də müşahidə olunub.

c) Məhkəmələrə şikayətlər

İnzibati Prosesual qanunvericiliyə uyğun olaraq, seçki hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı iddia ərizələri apellyasiya instansiyası məhkəmələrinə verilir. Ancaq apelyasiya məhkəmələri seçki mübahisələrinə dair işlərə birinci instansiya məhkəməsi qismində baxır.

Məhkəmə proseslərində aşırı formalizmin hakim olması, seçki komissiyalarının qərarlarının olduğu kimi təkrarlanması, şikayətçilər tərəfindən irəli sürülən vəsatətlərin təmin edilməməsi, məhkəmələrin çıxarıqları qərarları əsaslandırılmamaları SMDT-nin qeydə aldığı əsas çatışmazlıqlar daxildir. Bununla yanaşı bir çox hallarda şikayətçilərin məhkəmə iclaslarında iştiraklarının təmin edilməməsi və qısa müddət ərzində prosesin keçirilib qərarların çıxarılması halları müşahidə olunub.

Ümumilikdə seçki günündən sonra Konstitusiya Məhkəməsinin qərarına qədər apelyasiya məhkəmələrinə 148 şikayət daxil olub. Apellyasiya məhkəmələrinin qərarlarından kassasiya məhkəməsinə 78 şikayət daxil olub ki, bunlardan heç biri təmin edilməyib. Yalnız iki halda şikayətçilərin iddiaları qismən təmin edilib ki, bu da həmin dairələrdə seçkilərin nəticələrinə təsir etməyib.

Qeyd edək ki, MSK səsvermə günündən ən gec 20 gün keçənədək DSK-ların protokollarını yoxlayır, 24 saat müddətində yekun protokolu hazırlayaraq Konstitusiya Məhkəməsinə təqdim edir. Konstitusiya Məhkəməsi göstərilən sənədləri aldıqdan sonra 10 gün müddətində son qərarı verir (bu müddət artırıla bilər). Ancaq seçki pozuntuları ilə bağlı iddialar tam araşdırılmadan, xüsusən də məhkəmələrə bunun üçün geniş zaman ayrılmadan Konstitusiya Məhkəməsinin qərarını elan etməsi namizədləri yerli hüquq müdafiə vasitələrindən səmərəli şəkildə istifadəsini məhdudlaşdırır.

⁴⁴ Report, 'Nəticələri ləğv edilən məntəqələrin sayı 100-ü keçib - SİYAHİ', <https://bit.ly/32PleIp>

Konstitusiya Məhkəməsinin qərarına qədər baxılan seçki şikayətləri ilə bağlı statistik göstəricilər						
N	Apellyasiya Məhkəməsinin adı	Şikayət sayı	Təmin edilən	Təmin edilməyən	Aidiyyatı üzrə göndərilən	Mümkün sayılmayan şikayətlər
1	Bakı Apelyasiya Məhkəməsi	72	0	43	13	16
2	Sumqayıt Apelyasiya Məhkəməsi	20	0	12	1	7
3	Gəncə Apelyasiya Məhkəməsi	19	0	15	4	0
4	Şirvan Apelyasiya Məhkəməsi	21	0	16	1	4
5	Şəki Apelyasiya Məhkəməsi	18	0	15	0	3
6	Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi	1	0	1	0	0
Konstitusiya Məhkəməsinin qərarına qədər Ali Məhkəmədə baxılan seçki şikayətləri						
N	Kassasiya məhkəməsinin adı	Şikayət sayı	Təmin edilən	Təmin edilməyən	Geri qaytarılan	Mümkün sayılmayan
1	Ali Məhkəmə	78	0	67	2	9

d) Konstitusiya Məhkəməsinin elan etdiyi yekun nəticə

5 Mart 2020-ci ildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Milli Məclisə seçkilərin nəticələrinin yoxlanılması və təsdiqinə dair qərar qəbul edib.⁴⁵ Konstitusiya Məhkəməsi seçki hüquqlarının müdafiəsi və seçki qanunvericiliyinin pozulması ilə əlaqədar baxılmış şikayət və ərizələr haqqında məlumatların təqdim edilməsi üçün apelyasiya məhkəmələrinə, Ali Məhkəməyə və Baş Prokurorluğa müraciət etdiyini qeyd edib.

Prokurorluq orqanlarına seçki hüququnun və seçki prosesinin pozulması ilə əlaqədar toplam 67 müraciət daxil olub, prokurorluq orqanları həmin müraciətləri baxılması üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına göndərilib. Konstitusiya Məhkəməsi məhkəmələrin qərarlarının nəticələre

⁴⁵ Konstitusiya Məhkəməsinin 2020-ci il fevralın 9-da keçirilmiş Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi seçkilərinin nəticələrinin yoxlanılması və təsdiqinə dair Qərarı, 5 mart 2020-ci il, <https://bit.ly/2ZX84Ym>

heç bir təsiri olmadığını nəzərə alaraq MSK-nın Yekun Protokolu və ona əlavə edilmiş sənədlərinin Seçki Məcəlləsinin maddələrinə uyğun olduğu qənaətinə gələrək təsdiq edib.

X. Seçki sonrası siyasi mühit

10.1. Siyasi partiyalar və müstəqil seçki qruplarının seçkinin nəticələrinə münasibəti

Növbədənənar seçkiləri boykot etmiş Demokratik Qüvvələrin Milli Şurası seçkinin ertəsi gün bəyanat yayaraq, seçkilərin kütləvi saxtakarlıq və qanun pozuntuları şəraitində keçdiyini, nəticələrinin tamamilə saxtalaşdırılaraq xalqın iradəsini əks etdirmədiyini bildirib.

Müsavat partiyası bəyanatında növbədənənar parlament seçkilərinin demokratik seçki mühiti, hüquqi baza və bərabər siyasi rəqabət olmadan keçirildiyini, səsvermə və səsələrin hesablanması prosesinin kütləvi pozuntularla keçirildiyini bildirərək, seçki nəticələrinin ləğvini və yeni seçkilərin keçirilməsini tələb edib.

Növbədənənar parlament seçkilərində “REAL Cümhuriyyətçilər İttifaqı” adlı koalisiya ilə iştirak edən Respublikaçı Alternativ partiyası yerli və beynəlxalq müşahidəçilərin rəyinə istinad edərək, parlament seçkilərinin demokratik standartlara, Azərbaycanın Avropa Şurası və ATƏT qarşısında götürdüyü beynəlxalq öhdəliklərinə uyğun olmadığını bildirib.

Seçkilərdə müxtəlif seçki dairələrində namizəd irəli sürən Demokrat Partiyası, Vətəndaş və İnkişaf Partiyası, Ümid Partiyası, Böyük Azərbaycan Partiyası, Milli İstiqlal Partiyası, NİDA və D18 Hərəkətləri növbədənənar seçkilərin kütləvi qanun pozuntuları ilə keçirildiyini, nəticələrinin etibarsız hesab edilərək ləğvini və yeni parlament seçkilərinin keçirilməsini tələb ediblər.

10.2. Beynəlxalq müşahidəçilərin rəyləri

Mərkəzi Seçki Komissiyasının rəsmi açıqlamasına görə, parlament seçkilərini 59 beynəlxalq təşkilat və 58 ölkəni təmsil edən 883 beynəlxalq müşahidəçi izləyib. Ancaq MSK nə beynəlxalq seçki müşahidə təşkilatlarının, nə də fərdi qayda qeydiyyatdan keçmiş beynəlxalq müşahidəçilərin siyahısını açıqlayıb.

ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Haqları Bürosunun ATƏT-in Parlament Assambleyası və Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞPA) ilə birgə missiyası seçki günü 358 müşahidəçi ilə, Müstəqil Dövlətlər Birliyindən (MDB) olan missiya 252 müşahidəçi ilə təmsil olunub. Digər beynəlxalq müşahidəçilər əsasən Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı (ŞƏT), Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası (TÜRKPƏ), İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT), Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Parlament Assambleyası, GUAM Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilatı və başqa təşkilatları təmsil ediblər.

ATƏT/DTİHB, ATƏT-in Parlament Assambleyası və AŞPA-nın birgə missiyası seçkinin ertəsi gün açıqladığı ilkin rəyində bildirilir ki, məhdudlaşdırıcı qanunvericilik və siyasi mühit

Azərbaycanda növbədənənar parlament seçkilərində həqiqi rəqabətin qarşısının alıb və seçkilər əhalinin azad iradəsini ifadə etməyib.⁴⁶

Ancaq bəzi beynəlxalq müşahidəçilər Beynəlxalq Seçki Müşahidəsi Prinsipləri üzrə Bəyannamənin tələblərinin kobud şəkildə pozaraq, seçki prosesi bitməmiş açıqlamalar yayıblar. Məsələn, MDB Müşahidə Missiyasının rəhbəri Viktor Quminski və digər üzvü İgor Komarovski səsvermə prosesi başa çatmamış seçkilərin yüksək səviyyədə keçdiyini bildiriblər.⁴⁷ Oxşar bəyanatları Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı Missiyasının rəhbəri Şerol Cononov və TÜRKPƏ Missiyasının rəhbəri İsmət Uçma da seçki prosesi yekunlaşmamış səsləndiriblər.

10.3. Seçki sonrası siyasi vəziyyət və təzyiqlər

9 fevral növbədənənar parlament seçkilərinin nəticələri müxalif və müstəqil namizədlərin etirazlarına səbəb olaraq, seçki sonrası bir sıra etiraz aksiyaları ilə müşayiət olunub. Ancaq seçkidə iştirak edən müxalif partiyalar və seçki ittifaqları arasında yekdil mövqenin olmaması səbəbindən etirazlar fərdi və ya kiçik qruplar şəklində təşkil edilib.

Bəzi namizədlər seçkilərin nəticələrinə etirazlarını Dairə Seçki Komissiyalarının binaları qarşısında aksiya keçirməklə ifadə ediblər. Məsələn, fevralın 11-də 33 saylı Xətai birinci seçki dairəsindən deputatlığa namizədlər - D18 Hərəkətinin sədri Ruslan İzzətli və Ağ Partiyanın sədr müavini Əhəd Məmmədli müvafiq seçki komissiyasının binası qarşısında mətbuat konfransı keçirərək, polisə müdaxiləsi ilə 34-cu polis bölməsinə aparılıb və bir müddət sonra sərbəst buraxılıblar.

Martın 8-də Ruslan İzzətlinin rəhbərlik etdiyi D18 Hərəkətinin ofisə polislər gələrək, hərəkətin üzvlərini çıxarıb və ofis bağlanıb. Daha sonra, Ruslan İzzətlinin hərbi xidmətə yararsız olması barədə tibbi arayışı olsa da, mayın 4-də Ağdam hərbi komissarlığına çağırılıb və yenidən tibbi müayinədən keçib. Bununla da Ağdam Mərkəzi Klinikası akt tərtib edərək bundan öncə verilən böyrək xəstəliyi diaqnozunu dəyişərək, onun sağlam olduğunu bildirib. Ruslan İzzətli onun hərbi xidmətə çağrılmasını siyasi fəaliyyəti ilə əlaqələndirib və mayın 25-də hərbi xidmətə başlayıb.

Fevralın 11-də deputatlığa namizədlər - Rəbiyyə Məmmədova, Elman Quliyev və ictimai fəal Vəfa Nağıyevanın MSK-nın binası önündə başladığı etiraz aksiyası saat 20.30-dək davam edib. Aksiyaçılar seçki şikayətlərinin ədalətli araşdırılması tələb edərək, MSK-ya təqdim etdikləri faktların ciddi öyrənilmədiyini bildiriblər. Qısa müddət ərzində MSK önündə aksiyaçılara dəstək verən şəxslərin sayı artıb. Ancaq axşam saatlarında mülki geyimli şəxslər və polislərin hücumu nəticəsində aksiya dağılıb. Polislərin tətbiq etdiyi zorakılıq nəticəsində bəzi jurnalistlər və siyasi fəallar müxtəlif bədən xəsarətləri alıblar.

MSK qarşısında parlament seçkilərində baş vermiş qanun pozuntularına növbəti etiraz aksiyası fevralın 16-da planlaşdırılsa da, polisə müdaxiləsi nəticəsində bəzi deputatlığa namizədlər və 100-dən artıq ictimai fəal saxlanılaraq, Bakıdan kənara müxtəlif istiqamətlərə avtobuslarla aparılaraq sərbəst buraxılıblar. Bəzi siyasi fəallar, o cümlədən REAL partiyasının sədri İlqar

⁴⁶ATƏT/DTİHB birgə missiyası bəyanatı, <https://bit.ly/32QiMBx>

⁴⁷ MDB müşahidə missiyası bəyanatı, <https://bit.ly/33IJATA>

Məmmədov və Müsavat partiyasının sədri Arif Hacılı yaşadıkları evin qarşısında mülki geyimli şəxslər tərəfindən saxlanılıb daha sonra sərbəst buraxılıblar.

Sonrakı günlərdə MSK-nın qarşısında toplaşan namizədlərin etiraz aksiyalarına polis müdaxiləsi ilə imkan verilməyib.

Seçki sonrası keçirilən etiraz aksiyaları ilə yanaşı sosial mediada bəzi fəalları seçkilərlə bağlı satirik paylaşımlarına qarşı siyasi təzyiqlər davam etdirilib. Məsələn, qrafik dizayner Rəsul Həsən MSK-nın binası qarşısında keçirilmiş aksiyada polislərin davranışı ilə bağlı qısmetrajlı animasiya filmi hazırladığına görə fevralın 18-də saxlanılaraq, Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinə aparılıb. İdarədə olarkən mobil telefonu əlindən alınmış və hazırladığı video facebook hesabından silinib.

Fevralın 21-də ictimai fəal Fuad İsmayılov MSK-nın yaxınlığındakı divara etiraz şüarı yazdığı üçün saxlanılıb və daha sonra sərbəst buraxılıb. Ancaq 2 həftə sonra Fuad İsmayılov yenidən saxlanılıb və polisin ididası əsasında o İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 206-cı maddəsi (Qanunsuz olaraq narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin istehlakı, satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi) ilə günahlandıraraq iki ay inzibati həbsə məhkum edilib. Azadlığa çıxdıqdan az sonra - mayın 22-də Suraxanı Rayon Məhkəməsinin qərarı ilə yenidən eyni maddə ilə daha iki ay müddətinə inzibati qaydada həbs olunub. İsmayılov MSK qarşısında etiraz aksiyasından sonra daim təqibə məruz qaldığını və ona qarşı ittihamların siyasi motivli odluğunu bildirib.

Növbədənəkar parlament seçkilərinin nəticələrinə həm deputatlığa namizədlərin, həm də müstəqillik dövründə əksər seçkilərdə iştirak etmiş siyasi partiyaların mənfi münasibəti göstərdi ki, 9 fevral seçkiləri ölkədə vətəndaş-dövlət münasibətlərində dialoqun yaranması, ölkənin siyasi idrəcəliyində fərqli siyasi mövqedə olan qrupların iştirakı üçün siyasi imkana çevrilmədi.

SMDT-nin müşahidələri göstərdi ki, hakim siyasi komanda növbədənəkar parlament seçkilərində kütləvi qanun pozuntularına rəvac verməklə növbəti dəfə seçkili hakimiyyət orqanları üzərində nəzarətini saxlamaq, bununla da vətəndaşların ölkənin ictimai-siyasi həyatında iştirak imkanlarını məhdudlaşdırmış oldu. Nəticədə ölkədə demokratik institutların formalaşması ilə bağlı dinc qaydada keçid prosesinin təmin edilməsi yönündə siyasi iradənin çatışmadığı bəlli oldu.

XI. Nəticələr və tövsiyələr

SMDT 9 fevral 2020-ci il növbədənəkar parlament seçkilərinin nəticələrini qiymətləndirərkən, seçki prosesini tənzimləyən hüquqi normalar, növbədənəkar seçkinin keçirilməsi ilə bağlı ictimai ehtiyaclar və seçkiqabağı siyasi şəraiti ümumi seçki prosesinin zəruri faktorları kimi nəzərdən keçirib. SMDT həmçinin deputatlığa namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı, seçici siyahılarının vəziyyəti, seçkiqabağı təşviqat kampaniyası, seçki günü səsvermə və səsələrin sayılması prosesləri üzrə müşahidələrin nəticələrini ümumiləşdirərək, aşağıdakı istiqamətlərdə dəyərləndirmə aparıb:

- 26 sentyabr 2016-cı ildə keçirilmiş referendumun nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına edilən dəyişikliklərdən biri ölkə başçısına

növbədənənar parlament seçkisinin təyin edilməsi hüququnun verilməsi bu müddəanın sui-istifadəsinə imkan yaradıb. Nəticədə ölkə başçısının sərəncamı ilə 5 dekabr 2019-ci ildə Milli Məclisin hüquqi baxımdan mübahisəli şəkildə buraxılaraq, növbədənənar parlament seçkilərinin ictimai ehtiyaclar öyrənilmədən və ağlabatan müddətə təyin olunmadan keçirilməsi baş vermişdir.

- Seçkiqabağı siyasi mühit azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi üçün əlverişli olmayıb, bununla da seçkilərin demokratik mühitdə təşkili ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq sənədlərin tələbləri pozulub. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və siyasi partiyalara siyasi məhudiyyətlər aradan qalxmayıb, ölkədə siyasi iştirak üçün demokratik şərait yaradılmayıb.
- İfadə azadlığı, sərbəst toplaşmaq, birləşmək azadlıqları və qanunun aliliyinə təminat verən islahatlar baş verməyib. Əksinə, 9 fevral 2020-ci il növbədənənar seçkiləri ərəfəsində siyasi repressiyalar artaraq, siyasi motivlərlə həbsdə olan siyasi məhbusların sayı 112 nəfərə çatıb.
- ATƏT/DTİHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının Seçki Məcəlləsi və seçki təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tövsiyələrinə əməl edilməyib.
- Mərkəzi Seçki Komissiyasının ölkədə seçicilərin sayına dair rəqəmi ilə Dövlət Statistika Komitəsinin əhalinin milli statistikasına dair göstəricilərinin müqayisəli təhlili nəticəsində seçicilərin sayı ilə bağlı 2 milyona yaxın vətəndaşı əhatə edən uyğunsuzluğa aydınlıq gətirilməyib.
- MSK yerli müşahidəçilərin onlayn və operativ qaydada akkreditasiyası ilə bağlı innovativ təklifləri nəzərə almayıb, seçki prosesində aşkarlığın təmin olunması yönündə fəaliyyətini təkmilləşdirməyib.
- Deputatlığa namizədlərin qeydiyyatı prosesi bəzi müxalif və müstəqil namizədlərə qarşı həm Dairə Seçki Komissiyaları, həm də yerli icra hakimiyyəti təmsilçilərinin siyasi ayrı-seçkiliyi ilə müşayiət olunub. Bəzi hallarda isə namizədlərə siyasi təzyiqlər nəticəsində ya namizədliyini geri götürüb, ya da seçki kampaniyasını yarımçıq dayandırıb.
- Seçkiqabağı təşviqat kampaniyası ümumən dinc şəraitdə, milli səviyyəli siyasi debatlar və kütləvi görüşlər olmadan keçib. Namizədlər daha çox qapı-qapı görüşləri və sosial media üzərindən təşviqata üstünlük veriblər. Ölkə üzrə seçki dairələrinin 3/1 hissəsində namizədlər arasında ciddi siyasi yarış baş verməyib, bu seçki dairələrində siyasi alternativsizlik yaşanıb.
- Seçkiqabağı təşviqat dövründə dövlət və özəl televizya kanalları namizədlər və qarşıdurən siyasi qüvvələr arasında müzakirələrə yer ayırmayıb. Bu televiziyalarda əsasən seçki prosesi barədə MSK-nın tədbirlərindən reportajlar yayımlanıb.
- Seçki günü səsvermə, səslərin sayılması və səsvermənin seçki məntəqələri üzrə yekunlarının sənədləşdirilməsi prosesində kütləvi qanun pozuntuları baş verib. Ənənəvi olaraq, yerli icra strukturlarının seçiciləri xüsusi qruplar halında səsverməyə gətirməsi, seçki qutularına saxta bülletenlərin atılması, bir şəxsin bir neçə dəfə səsverməsi və səsvermənin nəticələrinin dəyişdirilməsi hallarına rast gəlinib.
- Müşahidəçilərin həm MSK-da, həm də DSK-larda qeydiyyatı məhduiyyətlərlə müşayiət olunub. Bəzi şəxslərin müşahidəçi kimi qeydiyyatı almaqdan imtina edilib,

ya da onların qeydiyyatı günlərlə yubadılıb. Məntəqə Seçki Komissiyaları üzvləri seçki günü müstəqil müşahidəçilərə sərbəst fəaliyyət imkanı yaratmayıb, bəzi hallarda müşahidəçilər seçki məntəqələrindən kənarlaşdırılıb.

- Seçki prosesi dövlət-vətəndaş münasibətlərində siyasi böhranın aradan qalxması, ölkədə siyasi dialoq mühitinin yaranması və vətəndaşların sosial-iqtisadi ehtiyaclarının eşidilməsi üçün əlverişli siyasi hadisəyə çevrilməyib.

SMDT 9 fevral 2020-ci ildə baş tutan növbədənənar parlament seçkilərinin monitorinqinin nəticələri əsasında, bu seçkinin azad, ədalətli və demokratik qaydada keçirilmədiyini bildirir. Növbədənənar seçkinin bütün mərhələlərində qeydə alınan çatışmazlıqlar, xüsusən də seçki günü baş verən qanun pozuntular göstərib ki, bu seçkilər Azərbaycan xalqının həqiqi iradəsini ifadə etməyib.

SMDT 9 fevral 2020-ci il növbədənənar parlament seçkisinin yaratdığı hüquqi və siyasi nəticələri dəyərləndirərək, ölkədə demokratik və azad seçki mühitinin yaranması və hazırkı siyasi durumun dəyişməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edir:

a) Seçkilərlə bağlı qanunvericilik:

- Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində yerli ictimai-siyasi təşkilatlar, o cümlədən Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və ATƏT/DTİHB-nin təşəbbüsləri dəstəklənməli, seçki komissiyalarının tərkibi əsas siyasi qüvvələrin bərabər təmsilçiliyi ilə əsasında yenidən təşkil edilməlidir;
- Seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi üçün aydın və sadə qaydalar müəyyən edilməli, ölkə əhalisinin demoqrafik statistikasına və seçicilərin sayı arasında uyğunsuzluq aradan qaldırılmalıdır;
- Seçkilərdə iştirakla bağlı namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı qaydaları sadələşdirilməli, xüsusən də namizədlərin qeydiyyatının alternativ variantı kimi nəzərdə tutulan maliyyə depozitindən istifadə qaydası bərpa edilməlidir;
- Seçkiqabağı təşviqat müddəti uzadılmalı, seçkilərə və seçkiqabağı təşviqat dövründə dövlət büdcəsindən maliyyələşən media qurumlarından istifadə bütün siyasi qüvvələr üçün təmin edilməlidir;

b) Siyasi azadlıqlara təminat:

- İfadə azadlığını məhdudlaşdıran normalar, o cümlədən diffamasiya ilə bağlı cəzalar və internet portalların bloklanması qaydaları müvafiq qanunlardan qaldırılmalı, sosial media fəalları, bloqçular və jurnalistlərə qarşı təqiblər dayandırılmalıdır;
- Sərbəst toplaşmaq və birləşmək azadlığının təmin olunması yönündə mövcud qanunlar Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının tövsiyələrinə uyğun təkmilləşdirilməli, siyasi partiyalar və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyətini və maliyyələşməsini məhdudlaşdıran müddəalar ləğv edilməlidir.

- Hüquq müdafiə təşkilatlarının Avropa Şurası Parlament Assambleyasının kriteriyaları əsasında siyasi məhbus hesab etdiyi şəxslər azad edilməlidir;
- Cəmiyyətdə kəskin siyasi qütbləşmənin qarşısının alınması üçün Azərbaycan hakimiyyəti vətəndaşlarla hakim siyasi qüvvə arasında siyasi etimadın yaradılması üçün ciddi sözlər nümayiş etdirməli, alternativ mövqedə olan ictimai təşkilatlar və siyasi qrupların yerli və milli səviyyəli idarəçilikdə iştirakına şərait yaratmalıdır;

c) Seçki şikayətləri:

- Seçki hüquqlarının pozulması üzrə məhkəmə və qeyri-məhkəmə institutlarına şikayətlərin verilməsi və baxılmasına müddət artırılmalı, şikayətlərə baxılması üçün təkmil qaydalar müəyyən edilməlidir;
- Azərbaycan vətəndaşlarının seçki hüququnun pozulması üzrə şikayətləri ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarının icra edilməsi ilə bağlı siyasi iradə nümayiş etdirilməli, bu qərarlara görə hüquqi məsuliyyət daşıyan şəxslər, o cümlədən MSK və aşağı seçki komissiyalarının üzvləri seçki idarəçiliyindən kənarlaşdırılmalıdır.

d) Yerli müşahidəçilərin fəaliyyətinə təminat:

- Yerli müşahidəçilərdən akkreditasiya üçün ərizələrin onlayn qaydada qəbulu və baxılması üçün Mərkəzi Seçki Komissiyası innovativ təşəbbüsləri həyata keçirməli, bu sahədə texniki məhdudiyyətləri aradan qaldırmalıdır;
- Yerli müşahidəçilərin bütün səviyyəli komissiyalar, o cümlədən Mərkəzi və Dairə Seçki Komissiyalarının iclaslarını müşahidə etmək imkanı yaradılmalıdır;

Əlaqə:

E-poçt: emc.az2001@gmail.com

Telefon: +994503334674

Veb səhifə: www.smdtaz.org

Əlavələr

Əlavə 1. Seçki gününə 5 gün qalmış əlavə edilən 131 seçki məntəqəsində seçici fəallığı göstəriciləri

Say	DSK nömrəsi	MnSK nömrəsi	Seçki məntəqəsində qeydiyyatda olan seçicilərin sayı	Seçki günü bülleten almış seçicilərin sayı	Seçici Fəallığı
1	1	34	398	386	97.0%
2	1	35	290	273	94.1%
3	2	53	251	239	95.2%
4	3	47	705	692	98.2%
5	3	48	539	523	97.0%
6	3	49	115	110	95.7%
7	5	38	710	699	98.5%
8	5	39	587	574	97.8%
9	5	40	309	296	95.8%
10	5	41	210	193	91.9%
11	5	42	217	203	93.5%
12	5	43	139	126	90.6%
13	5	44	100	87	87.0%
14	5	45	97	89	91.8%
15	5	46	195	184	94.4%
16	6	40	285	273	95.8%
17	6	41	875	851	97.3%
18	6	42	835	819	98.1%
19	6	43	390	377	96.7%
20	6	44	181	173	95.6%
21	7	49	251	246	98.0%
22	7	50	269	263	97.8%
23	7	51	60	57	95.0%
24	7	52	56	53	94.6%
25	8	40	1006	945	93.9%
26	10	36	310	310	100.0%
27	11	38	224	224	100.0%
28	11	39	725	725	100.0%
29	11	40	500	500	100.0%
30	11	41	653	653	100.0%
31	11	42	630	621	98.6%
32	11	43	800	800	100.0%
33	12	33	844	844	100.0%
34	12	34	1300	1300	100.0%

35	12	35	282	281	99.6%
36	12	36	832	827	99.4%
37	12	37	1020	998	97.8%
38	13	38	1000	981	98.1%
39	13	39	390	385	98.7%
40	14	38	1067	1051	98.5%
41	14	39	1020	1010	99.0%
42	14	40	320	315	98.4%
43	14	41	900	888	98.7%
44	16	30	346	329	95.1%
45	18	33	1500	1220	81.3%
46	18	34	660	599	90.8%
47	18	35	1000	824	82.4%
48	24	32	392	390	99.5%
49	24	33	919	917	99.8%
50	24	34	1101	1098	99.7%
51	24	35	786	783	99.6%
52	28	39	850	846	99.5%
53	28	40	1400	1394	99.6%
54	29	31	540	540	100.0%
55	29	32	1300	1300	100.0%
56	30	28	546	530	97.1%
57	32	31	718	718	100.0%
58	33	40	853	808	94.7%
59	35	31	936	912	97.4%
60	35	32	770	748	97.1%
61	35	33	928	903	97.3%
62	36	37	357	350	98.0%
63	36	38	1402	1371	97.8%
64	37	25	570	570	100.0%
65	38	25	500	500	100.0%
66	39	30	1420	1255	88.4%
67	39	31	940	938	99.8%
68	44	44	450	441	98.0%
69	44	45	752	740	98.4%
70	44	46	805	788	97.9%
71	44	47	1070	1056	98.7%
72	48	32	1200	1189	99.1%
73	49	39	1432	1420	99.2%
74	49	40	417	414	99.3%
75	49	41	400	400	100.0%
76	50	50	1182	1170	99.0%

77	50	51	1073	1062	99.0%
78	51	63	1300	1274	98.0%
79	57	42	650	650	100.0%
80	58	49	270	236	87.4%
81	60	40	114	95	83.3%
82	60	41	144	108	75.0%
83	60	42	812	619	76.2%
84	69	36	1100	898	81.6%
85	81	40	727	727	100.0%
86	81	41	1079	1079	100.0%
87	81	42	1118	1118	100.0%
88	81	43	1187	1187	100.0%
89	81	44	559	559	100.0%
90	81	45	506	506	100.0%
91	82	47	686	686	100.0%
92	82	48	790	790	100.0%
93	82	49	1200	1200	100.0%
94	83	43	1322	1322	100.0%
95	83	44	600	600	100.0%
96	84	72	1149	1149	100.0%
97	84	73	1146	1146	100.0%
98	93	51	481	435	90.4%
99	93	52	645	638	98.9%
100	95	39	1316	1292	98.2%
101	95	40	633	629	99.4%
102	95	41	1030	1029	99.9%
103	96	46	610	596	97.7%
104	96	47	783	768	98.1%
105	96	48	200	195	97.5%
106	96	49	360	360	100.0%
107	97	57	560	554	98.9%
108	97	58	981	972	99.1%
109	97	59	506	496	98.0%
110	97	60	880	871	99.0%
111	97	61	612	597	97.5%
112	97	62	594	591	99.5%
113	98	34	1450	1428	98.5%
114	99	40	160	155	96.9%
115	101	75	350	340	97.1%
116	101	76	953	930	97.6%
117	101	77	394	384	97.5%
118	101	78	924	878	95.0%

119	101	79	243	231	95.1%
120	104	63	659	659	100.0%
121	104	64	450	450	100.0%
122	104	65	149	149	100.0%
123	105	41	798	798	100.0%
124	106	38	1409	1409	100.0%
125	107	37	1239	1231	99.4%
126	108	39	1095	994	90.8%
127	108	40	564	524	92.9%
128	113	30	880	880	100.0%
129	119	43	598	526	88.0%
130	119	44	518	455	87.8%
131	119	45	576	507	88.0%